

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
Odsjek: Politologija

**IZAZOVI VISOKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI I PRILAGODBA
EUROPSKIM STANDARDIMA**

**(Lisabonska deklaracija, Bolonjski proces, prednosti, nedostaci, razina ostvarenosti
procesa)**

MAGISTARSKI RAD

Kandidatkinja

Barišić Ivana

Broj indeksa: 4-EI/10

Mentor

prof.dr. Asim Mujkić

Sarajevo, listopad 2021.

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
Odsjek: Politologija

**IZAZOVI VISOKOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI I PRILAGODBA
EUROPSKIM STANDARDIMA**

**(Lisabonska deklaracija, Bolonjski proces, prednosti, nedostaci, razina ostvarenosti
procesa)**

MAGISTARSKI RAD

Kandidatkinja:

Ivana Barišić

Broj indeksa: 4-EI/10

Mentor:

prof.dr. Asim Mujkić

Sarajevo, listopad 2021.

ZAHVALA

Iskreno zahvaljujem mentoru prof.dr. Asimu Mujkiću na pruženoj pomoći i savjetima tijekom izrade ovoga rada. Zahvaljujem i svojoj obitelji, prijateljima i svim profesorima koji su bili uz mene tijekom moga školovanja i bez kojih ovo sve ne bi bilo moguće.

Velika zahvala svima!

Ako sretnemo nekoga tko nama duguje zahvalnost, odmah se toga sjetimo. Koliko smo, pak, puta sreli nekoga kome mi dugujemo zahvalnost pa se toga nismo sjetili.

➤ *Johann Wolfgang Goethe*

SADRŽAJ

ZAHVALA.....	3
1. UVOD	6
1.1. Predmet istraživanja	7
1.2. Cilj istraživanja i istraživačke hipoteze.....	7
1.3. Znanstvene metode.....	9
1.4. Struktura rada	9
2. EUROPSKA UNIJA – FORMIRANJE I STANDARDIZACIJA	11
3. OBRAZOVNI SUSTAV BOSNE I HERCEGOVINE U EUROPSKIM PROCESIMA	13
4. PRIMJENA ODREDBI BOLONJSKE DEKLARACIJE UNUTAR BOSANSKOHERCEGOVAČKOG VISOKOOBRAZOVNOG SUSTAVA.....	17
5. OKVIRNI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI	23
6. IMPLEMENTACIJA CILJEVA BOLONJSKE DEKLARACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI.....	28
7. POVIJESNI RAZVOJ I ORGANIZACIJA SVEUČILIŠTA U MOSTARU	33
7.1. Primjena Bolonjskog procesa.....	34
7.2. Mobilnost studenata i akademskog osoblja.....	35
7.3. Ishodi učenja i provođenje kvalifikacijskog okvira	35
7.4. Etnopolitika i visoko obrazovanje u BiH	35
8. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	37
8.1. Predmet i problem istraživanja, cilj, zadaci i hipoteze.....	37
8.2. Vremenski okvir, metode, instrumenti i uzorak istraživanja	38
8.3. Rezultati istraživanja	39
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	60
LITERATURA.....	64
POPIS TABLICA I GRAFIČKIH PRIKAZA	65

Popis tablica:	65
Popis grafičkih prikaza:	65
PRILOZI	66
Anketni upitnik studente	66
Anketni upitnik za djelatnike	70

1. UVOD

Ovaj magistarski rad prikazuje i obuhvaća analizu provedbe te utjecaj Bolonjskog procesa na razvoj visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na Sveučilište u Mostaru. U teorijskom dijelu sveobuhvatno su prikazane i objašnjene društvene promjene tijekom razvoja Europske unije, kao i reperkusije socijalnih i ekonomskih promjena na koncepcije i daljnju održivost sustava visokog obrazovanja.

U magistarskom radu primarni je naglasak usmjeren na prikaze i određivanje važnosti svih razina obrazovanja, kao i sadašnjih i budućih aktivnosti visokoškolskih institucija, koji nastoje iznaći zajednička rješenja u vidu harmonizacije sustava visokog obrazovanja na razini cijele Europe, ali i šire. Naglasak je posebice stavljen na analizu utjecaja ljudskog kapitala kroz direktnu i indirektnu ulogu evolucije važnosti utjecaja na ekonomski rast i razvoj, ponajviše kroz sposobnost prilagodbe na sve zahtjevniju vremensku dinamiku u segmentu tehničkih, znanstvenih, poslovnih, ali i tehnoloških promjena.

Implementacija Bolonjskog procesa na cjelovitom prostoru Europske unije, imala je za cilj osigurati i poboljšati razinu kvalitete sustava obrazovanja, pri čemu je u implementaciji Bolonjskog procesa poseban osvrt bio usmjeren ka poboljšanju kvalitete visokog obrazovanja. U kreiranju i izgradnji sustava kvalitete u sustavu obrazovanja primarni cilj polazi od prijedloga okvira i mehanizama putem kojih se horizontalno i vertikalno redefiniraju nove vrijednosti, kao i novi načini svijesti svakog zaposlenika koji dolazi iz sustava obrazovanja. Stoga, upravljanje kvalitetom rada zaposlenika kao i osiguranje nadzora nad provedbom procesa obrazovanja predstavlja bitnu stratešku odrednicu u radu visokoobrazovnih ustanova.

Doprinos ovoga rada u aplikativnom smislu, ogleda se u povezivanju dosadašnjih istraživanja, kao i u empirijskom istraživanju percepcije studenata i profesora kroz zadane indikatore kvalitete, ali i analizu odgovora na pitanja koja određuju trenutni stav o utjecaju Bolonjskog procesa na visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Istraživanje provedeno anketnim upitnikom, dostavljeno je elektroničkim putem nastavnom osoblju i studentima Sveučilišta u Mostaru. Magistarskim radom se pokušalo ukazati na područje nezadovoljstva sudionika u istraživanjima, no u konačnici bi ovo trebao biti poticaj u iznalaženju rješenja koja bi svojevremeno poboljšala promišljanja i stav svih budućih ispitanika i korisnika, a koje bi vodilo ka reorganizaciji Bolonjskog procesa.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja rada su izazovi s kojima se susreće visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini te proces prilagodbe europskim standardima. Dakle, temeljni cilj je istražiti mišljenje i stavove studenata i djelatnika na Sveučilištu u Mostaru o implementaciji Bolonjskog procesa na fakultetu, prednostima i nedostacima, razini ostvarenosti procesa općenito, preporuke za poboljšanje implementacije na dobrobit svih sudionika procesa, mobilnosti studenata te utvrditi koja su to područja nezadovoljstva sudionika u istraživanjima što bi u konačnici trebalo dati uvid što bi u samoj implementaciji Bolonjskog procesa trebalo poboljšati.

1.2. Cilj istraživanja i istraživačke hipoteze

Temeljni cilj istraživanja je bio dobiti rezultate o stavovima i mišljenjima studenata i djelatnika Sveučilišta u Mostaru o procesu obrazovanja i primjeni Bolonjskog procesa na istom Sveučilištu. Na temelju rezultata donijela su se zaključna razmatranja kojim su se opovrgnule ili potvrdile postavljene hipoteze.

U istraživanju će se postaviti korelativni odnos između ovisnih i neovisnih varijabli u rezultatima odgovora kod studenata i djelatnika, što će biti detaljnije objašnjeno u sljedećem poglavlju.

Specifični ciljevi rada su:

- ✓ pojmovno odrediti Europsku uniju i njezin proces integriranja
- ✓ analizirati obrazovni sustav Bosne i Hercegovine
- ✓ definirati primjenu odredbi Bolonjske deklaracije unutar bosanskohercegovačkog visokoobrazovnog sustava
- ✓ prikazati Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini
- ✓ analizirati implementacijske ciljeve Bolonjske deklaracije u Bosni i Hercegovini
- ✓ prikazati povijesni razvoj i organizaciju Sveučilišta u Mostaru
- ✓ predstaviti metodologiju empirijskog istraživanja
- ✓ prikazati i analizirati rezultate istraživanja
- ✓ odrediti korelativnu vezu između postavljenih varijabli

- ✓ potvrditi ili opovrgnuti postavljene hipoteze
- ✓ iznijeti generalni zaključak i osvrt na istraživački rad.

Hipotetički okvir istraživanja:

1. (H1) Pretpostavlja se da neće postojati statistički značajna razlika između spolova, godine studija i fakulteta kod ispitanih studenata.
2. (H2) Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između razine upoznatosti i zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa i ocjene stupnja pozitivnih promjena u kvaliteti studiranja na Sveučilištu kod studenata.
3. (H3) Pretpostavlja se da je od elemenata Bolonjskog procesa studentima najzanimljivija mobilnost i razmjena studenata.
4. (H4) Pretpostavlja se da će ocjena mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja biti viša od 20% (od strane djelatnika).
5. (H5) Pretpostavlja se da neće postojati statistički značajna razlika između radnog mjesta i fakulteta kod ispitanih djelatnika.
6. (H6) Pretpostavlja se da će ocjena stanja na Sveučilištu u Mostaru kod prosječnih ocjena biti veća od 3 (od strane djelatnika).
7. (H7) Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocjene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa (od strane djelatnika).
8. (H8) Pretpostavlja se da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji na ispitima sniženi.
9. (H9) Pretpostavlja se da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da primjena Bolonjskog procesa zahtijeva veću pripremu nego ranije, opsežniju administraciju, stalnu uporabu tehnologije i veće mehanizme kontrole.

1.3. Znanstvene metode

Osnovna ideja rada je napraviti teorijski koncept koji je proizašao iz prethodnih sekundarnih istraživanja u području obrazovnog sustava, primjene odredbi Bolonjske deklaracije u Bosni i Hercegovini, okvirnih zakona visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i primjene Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini. U tu svrhu koristi se pretežito istraživanje za stolom na temelju čega su se definirale istraživačke hipoteze koje označavaju empirijski dio istraživanja. Analiza sekundarnih podataka provodila se pomoću statističkih funkcija i testova u Microsoft Excelu kojima će se nastojati potvrditi ili opovrgnuti prethodno definirane hipoteze.

Tijekom istraživanja za ovaj rad koristit će se sljedeće znanstvene metode: (Zelenika, 1998.)

- a) metoda analize, odnosno raščlanjivanje složenih misaonih tvorevina na pojedine
- b) metoda sinteze, odnosno spajanje jednostavnih tvorevina u složene zaključke
- c) komparativna metoda, odnosno usporedba teorije i prakse te donošenje vlastitih zaključaka
- d) metoda klasifikacije, odnosno sustavna podjela općeg pojma na posebne
- e) metoda deskripcije, odnosno jednostavno opisivanje činjenica bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja te
- f) metoda kompilacije, odnosno preuzimanje tuđih rezultata znanstveno - istraživačkog rada, odnosno tuđih zapažanja, stavova i zaključaka.

1.4. Struktura rada

Rad se sastoji od deset cjelina. Prvi dio rada se odnosi na definiranje cilja, predmeta, definiranih istraživačkih hipoteza te metodologije primijenjene u radu. Drugi dio rada objašnjava Europsku uniju i njezino formiranje. Treći dio se odnosi na obrazovni sustav Bosne i Hercegovine, dok četvrti dio objašnjava primjenu odredbi Bolonjske deklaracije u Bosni i Hercegovini.

Peti dio rada se odnosi na Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, šesti dio rada prikazuje implementaciju ciljeva Bolonjske deklaracije u Bosni i Hercegovini. Sedmi dio rada objašnjava povijesni razvoj i organizaciju Sveučilišta u Mostaru.

Osmi dio rada je empirijsko istraživanje u kojem su prikazani rezultati istraživanja i gdje je određen metodološki okvir istraživanja.

Deveti dio se odnosi na zaključna razmatranja, dok se zadnji nenumerirani dio odnosi na popis literature korištene u radu, tablica i grafičkih prikaza.

2. EUROPSKA UNIJA – FORMIRANJE I STANDARDIZACIJA

Europska unija jedinstveno je gospodarsko i političko partnerstvo dvadeset osam europskih država koje zajedno pokrivaju velik dio kontinenta. Ono što je započelo kao isključivo gospodarska unija, razvilo se u organizaciju koja obuhvaća područja politike, od razvojne pomoći do zaštite okoliša. To se odrazilo i promjenom imena iz EEZ-a u Europsku uniju (EU) 1993. godine. Europska unija temelji se na vladavini prava: sva njezina djelovanja temelje se na ugovorima o kojima su dobrovoljno i demokratski odlučile sve države članice. Tim su obvezujućim sporazumima utvrđeni ciljevi EU-a u brojnim područjima djelovanja. (Europska komisija, 2021.)

EU je otvorena za članstvo svim europskim državama koje poštuju europske vrijednosti - slobodu, demokraciju, poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Članstvo Europske unije širilo se upravo zbog toga što je Unija uspješno ostvarivala zadane ciljeve integracije, i pri tome, kako to jamči Osnivački ugovor, poštovala zasebne identitete članica. Za uspjeh europske integracije uvelike su zaslužne institucije osnovane na europskoj razini. Političku funkciju, od osmišljavanja politika do njihovog pretakanja u pravno obvezujuće norme, imaju tri institucije: Europska komisija, Vijeće ministara i Europski parlament. Uz njih, sve važniji politički pokretač integracije postaje Vijeće Europe, tijelo sastavljeno od predstavnika država članica na najvišoj razini, tj. u sastavu čelnika država i vlada.

Ovlasti, dakle, pripadaju državama članicama, a prenose se na zajedničku razinu temeljnim aktom kojim se Unija osniva. U područjima prenesenih ovlasti države članice svoju suverenost više ne ostvaruju samostalno, već zajednički s drugim sudionicama europske integracije. Upravo se iz tog razloga, u današnjem sve povezanijem svijetu model suradnje koji se razvio u sklopu Europske unije, pokazao idealnim sredstvom postizanja mira, stabilnosti i gospodarskog napretka. Obrazovanje predstavlja važno područje zajedničke politike na razini EU budući da je znanje temelj uspješnog gospodarstva (knowledge-based economy). Stoga su zemlje članice EU uspostavile tzv. otvorenu metodu koordinacije obrazovne politike. Cilj je uskladiti nacionalne obrazovne politike i postići zajedničke ciljeve.

Kvalitetno informiranje o prednostima članstva u EU s aspekta obrazovanja, posebno o prednostima za mlade, može utjecati na generalno mišljenje o potpori glede pristupanja EU. Šira se javnost o području obrazovanja informira uglavnom putem medija.

Medijski pristup obrazovnoj politici je selektivan, pa je javnosti ponekad teško dobiti cjelovitu sliku o temi koja u ovako nestabilnim političkim uvjetima može biti presudna za daljnji smjer razvoja Bosne i Hercegovine. Područje obrazovanja i osposobljavanja prvenstveno je u djelokrugu država članica što znači da EU potiče suradnju između država članica te podupire i dopunjuje njihove aktivnosti, istodobno poštujući odgovornost država članica EU za sadržaj nastave te organizaciju sustava obrazovanja i osposobljavanja. Strateški okvir europske suradnje u obrazovanju i osposobljavanju je dokument "Obrazovanje i osposobljavanje 2020." usvojen 2009. Ovaj rad bavi se važnim dijelom tog europskog puta, odnosno implementacijom obrazovnih procesa, s posebnim osvrtom na visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini.

3. OBRAZOVNI SUSTAV BOSNE I HERCEGOVINE U EUROPSKIM PROCESIMA

Bosna i Hercegovina se jedan duži period nalazi na prekretnici. Zemlja je poslije velikih ratnih razaranja usmjerena na obnovu i rekonstrukciju, na prekretnici između ekonomske, socijalne i političke ovisnosti s jedne, i samoodrživosti i vlastite odgovornosti za razvoj s druge strane. Ovaj rad bavi se upravo problematikom provedbe i rezultatima implementacije Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na Sveučilište u Mostaru. (Arnautović i sur., 2010.)

Visoki obrazovni standardi koji su u BiH postojali prije rata narušeni su razaranja, raseljavanjem i siromaštvom kao izravnim posljedicama sukoba. Stanje se danas bez sumnje popravilo, ali su istovremeno na površinu isplivali duboko ukorijenjeni problemi. Procjenjuje se da 4% djece ne pohađa školu, a te brojke i dalje rastu. U pitanje neki dovode i samu kvalitetu obrazovanja. Metode i nastavni planovi i programi nisu usklađeni s današnjim tržištem rada, niti su uvijek u skladu sa željama i očekivanjima roditelja. Bosna i Hercegovina nastoji postupno poboljšati kvalitetu školstva. Krajnji cilj mora biti postizanje sustava obrazovanja kakav postoji u razvijenim zemljama što je prije moguće.

Proces približavanja europskih zemalja u političkom, ekonomskom, gospodarskom i kulturnom smislu posebno je intenzivan u području visokog obrazovanja krajem 20. stoljeća, iako se prvi pokušaji reformi na tom planu javljaju još sredinom 80-ih godina. Prvi je put zamisao o potrebi stvaranja europskog prostora visoke naobrazbe izražena u *Povelji europskih sveučilišta (Magna charta universitatum)* koju su 1988. godine u Bologni potpisali rektori brojnih europskih sveučilišta. Ovaj dokument je istaknuo potrebu za većom suradnjom među sveučilištima diljem Europe. (Holt, 1995.)

S obzirom na to da su izvorni potpisnici povelje bili s poznatih sveučilišta zapadne Europe, zemlje komunističkog bloka su odmah zaostajale u reformama, ali su se postepeno počele sve aktivnije priključivati. Slijedeći moderne trendove, užurban način života te velike ideje o slobodnom protoku ljudi, ideja i kapitala, pripadnici akademske zajednice dobro su se snašli. U skladu s tim sveučilištima iz raznih izvora pristiže politička i financijska podrška. Prelaskom zemalja iz zatvorenih u otvorene okvire i percepcije bilo je jasno kako će i akademska zajednica osjetiti potrebu otvaranja društvenog života, razmjene ideja, suradnje na zajedničkim

projektima, međusobnih posjeta u kojima bi se obje strane detaljnije upoznale s karakteristikama akademskog života i rada. To sve dovodi do čvršćeg oblika povezivanja i razmjene iskustava u kojima se još uvijek osjeća jaka disproporcija koja se nastoji premašiti mobilnošću studenata, nastavnika i istraživača. Rezultat tog procesa je projekt ERASMUS/SOCRATES, obrazovni program Europske unije za promicanje mobilnosti europskih studenata i profesora. Riječ je o programu koji mnogim europskim sveučilišnim studentima pruža priliku da prvi put žive u nekoj stranoj zemlji. Velike su prednosti sudjelovanja u ERASMUS programu, a ključnu ulogu može odigrati i pri traženju zaposlenja jer poslodavac vrijeme provedeno u inozemstvu smatra od iznimne važnosti za iskustvo pojedinca. ERASMUS je od početka veliki oslonac i pokretač promjena u visokom obrazovanju Europske unije. (Stephen, 2011.)

Kao što se može vidjeti Bolonjski proces predstavlja realizaciju projekta s dužim povijesnim kontinuitetom. Osnove su, kako je već spomenuto, zapisane u povelji *Magna charta universitatum*, a drugi značajan trenutak na putu realizacije Bolonjskog procesa bila je Lisabonska konvencija iz 1997. godine, konvencija o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija u europskoj regiji. Nakon nje, uslijedila je Sorbonska deklaracija, realizirana u Parizu, godinu dana nakon Lisabona i ona je kao prioritet naznačila harmonizaciju europskog visokoškolskog sustava.

U godinama nakon konačnog potpisa Bolonjske deklaracije 19. lipnja 1999. godine, uslijedio je cijeli niz događaja koji su na različit način predstavljali djelomičnu reviziju i nadopunu deklaracije: Konvencija europskih visokoškolskih zavoda u Salamanci 29. i 30. ožujka 2001., Studentska deklaracija iz Goteborga 25. ožujka iste godine, Pariški komuniké (19. svibnja 2001.), Graška deklaracija iz srpnja 2003., Berlinski komuniké te Bergenski komuniké iz 2005. godine. Berlinskim komunikéom, ishodišnim bolonjskim ciljevima pridodani su i novi: aktivno sudjelovanje visokoškolskih zavoda, učitelja i studenata u bolonjskom procesu, sudjelovanje studenata u upravljanju, određivanju razvojnih smjernica i unaprjeđenju visokog školstva, potom promocija koncepta tzv. učenja kroz cijeli život te izgradnja dvaju temeljnih preduvjeta za realizaciju društva znanja: europski visokoškolski prostor i europski istraživački prostor.

Nakon Bergena skupovi su nadalje održani u Londonu 2007. godine, Leuvenu 2009. godine, Budimpešti i Beču sredinom ožujka 2010. godine te Bukureštu 2012. godine. Pored zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije, čije interese zastupaju ministri obrazovanja te Europske

komisije, koja joj daje najveću podršku, u procesu sudjeluje i veliki broj predstavnika međunarodnih organizacija: Asocijacija evropskih univerziteta (EUA), Asocijacija stručnih visokoškolskih evropskih institucija (EURASHE), Evropska studentska unija (ESU), Evropska agencija za osiguranje kvaliteta (ENQA), Vijeće Europe, Europski centar za visoko obrazovanje (UNESCO-CEPES) te Međunarodno sindikalno udruženje nastavnika (Education International). Podršku daju i predstavnici velikih i srednjih poduzeća u javnom i privatnom sektoru širom Europe, koji su najviše zainteresirani za stalni priljev visokostručne radne snage u ime ostvarenja jednog od primarnih ciljeva Europske unije – da postane istinski integrirana cjelina na europskom kontinentu, koja će uspješno konkurirati u svjetskim razmjerima najboljim ekonomskim i tržišnim aglomeracijama (Vijeće Europe, 2008.)

Osnovni ciljevi Bolonjskog procesa su: promicanje mobilnosti studenata, profesora, znanstvenika i administrativnih djelatnika, prihvaćanje sustava lako prepoznatljivih i usporedivih stupnjeva, među ostalim uvođenjem dodatka diplomi (Diploma Supplement) kako bi se promicalo zapošljavanje europskih građana i međunarodna konkurentnost europskog sustava visokog obrazovanja, prihvaćanje sustava temeljenog na preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj razini studija, promicanje cjeloživotnog učenja i obrazovanja, uspostavljanje čvršćih veza između europskog prostora visokog obrazovanja i europskog istraživačkog prostora, promicanje zapošljavanja, jačanje socijalne dimenzije, razvoj nacionalnih kvalifikacijskih okvira kompatibilnosti s usvojenim kvalifikacijskim okvirom za europsko područje visokog obrazovanja, stvaranje mogućnosti za fleksibilnije načine učenja što uključuje i postupke za priznavanje prethodnog učenja, uvođenje ECTS bodovnog sustava te promicanje europske suradnje u osiguravanju kvalitete u cilju razvijanja usporedivih kriterija i metodologija, kao i promicanje europske dimenzije u visokom obrazovanju u smislu razvoja nastavnih programa i međuinstitucionalne suradnje. (Vijeće Europe, 2008.)

U globalnom kontekstu glavne reforme Bolonjskog procesa fokusirane su na stvaranje nove strukture akademskih stupnjeva, osiguranje kvalitete visokog obrazovanja te priznavanje studijskih kvalifikacija, a međunarodni dijalog i natjecanje snažni su pokretači poboljšanja kvalitete visokog obrazovanja. Bitne su stoga što imaju namjeru modernizirati programe sveučilišta, profesionalizirati njihov menadžment, osigurati različite izvore financiranja te ih otvoriti prema poslovnom sektoru. Fleksibilnije, i potrebama društva orijentirano obrazovanje, istraživanje i inovacije važni su koraci u ostvarivanju ciljeva europskog prostora visokog obrazovanja. Stvaranje takvog prostora odgovornost je svih europskih zemalja. Po potpisivanju

Bolonjske deklaracije, sve se zemlje suočavaju s brojnim izazovima i preprekama i nalaze razne načine kako se nositi s njima. (Arnautović, S. i sur., 2010.)

4. PRIMJENA ODREDBI BOLONJSKE DEKLARACIJE UNUTAR BOSANSKOHERCEGOVAČKOG VISOKOOBRAZOVNOG SUSTAVA

Čak i prije nego je Bosna i Hercegovina potpisala Bolonjsku deklaraciju, neki koraci su poduzeti da se pripremi za taj čin.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke izrazilo je svoju predanost djelovanju u skladu s Bolonjskom deklaracijom i preuzimanju svih odgovornosti koje iz nje proizilaze. U Pismu namjere od 16. travnja 2002. dokument pod nazivom „Obrazovne reforme u Bosni i Hercegovini“ predstavljen je na Vijeću za implementaciju mira u Briselu 21. studenog 2002. godine. I Federacija BiH i Republika Srpska potpisale su taj dokument. On sadrži jasne upute za reforme visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini unutar Bolonjskog procesa. *Odbor za koordinaciju visokog obrazovanja BiH* igra ulogu koordinatora reformi visokog obrazovanja. U ovom dokumentu predstavljen je jasan vodič za reforme visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini unutar Bolonjskog procesa, s Odborom odgovornim za implementaciju. Većina sveučilišta u Bosni i Hercegovini prihvatila je „Institucionalni plan razvoja univerziteta za period od 2003. do 2010.“. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, 2011.)

Međutim, sveučilišta su razvila svoje vlastite okvire za prihvaćanje Deklaracije. Ovo znači da se mora obratiti pozornost svakoj ponaosob sveučilišnoj politici i izvješću o implementaciji Deklaracije, jer oni ne osiguravaju cjelokupnu sliku niti se na osnovu njih može uraditi sveobuhvatna procjena utjecaja.

Bosna i Hercegovina potpisala je Bolonjsku deklaraciju u rujnu 2003. godine, zajedno s ostalim međunarodnim dokumentima koji podržavaju stvaranje Europskog prostora visokog obrazovanja. Kao potpisnica Bolonjske deklaracije, Bosna i Hercegovina se obvezala na proces institucionalne reforme visokog obrazovanja. Glavni izazov na koji implementacija Bolonjske deklaracije nailazi u Bosni i Hercegovini je kompleksna legislativna situacija u oblasti visokog obrazovanja. Nije lako primijeniti Bolonjski proces na istom nivou u cijeloj zemlji, zato što se jedan Zakon o obrazovanju trenutno primjenjuje u Republici Srpskoj, i deset županijskih zakona u Federaciji Bosne i Hercegovine, što vodi velikoj raznolikosti i odsustvu jedinstvenog stava o Bolonjskom procesu i njegovoj primjeni.

Različite politike na raznim institucijama visokog obrazovanja su u konfliktu jedne s drugima, i teško je odrediti prioritete. Jasno je da samo Zakon o obrazovanju na državnom nivou može stvoriti neki red. Osim toga, državni Zakon o visokom obrazovanju je zahtjev Europskog partnerstva, dio ulazne strategije dogovorene između Bosne i Hercegovine i Europske unije.

U početku se činilo da je potpisivanje Bolonjske deklaracije dalo jak poticaj aktivnostima reformi visokog obrazovanja na državnom nivou. Odmah nakon Berlinske konferencije, Ministarstvo civilnih poslova je iniciralo i predvodilo proces izrade Okvirnog zakona o visokom obrazovanju. Prijedlog je završen 18. prosinca 2003. i uveden u parlamentarnu proceduru. Sastavni dio Okvirnog zakona je Bolonjska deklaracija. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, 2011.)

Prijedlog je izradila grupa domaćih stručnjaka uz pomoć Vijeća Europe, OSCE-a, Europske komisije i drugih međunarodnih organizacija, i on sadrži glavne principe visokog obrazovanja koji se uspostavljaju na Europskom prostoru visokog obrazovanja. Krenuvši od općih principa nediskriminacije i prava na obrazovanje, Zakon regulira principe autonomije sveučilišta, integracije sveučilišta, mobilnosti osoblja i studenata, formiranja državne informacijske jezgre i slično. Zakon ima za cilj dovesti visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini na razinu prakse Europske unije i odredbi Bolonjskog procesa, na taj način osiguravši priznavanje sveučilišnih BH diploma unutar Europskog prostora visokog obrazovanja.

Zbog poznatih događaja s početka i sredinom devedesetih godina XX. stoljeća, agresije i ratne kataklizme na prostorima bivše SFRJ, pri čemu je Bosna i Hercegovina platila najtežu i najsiroviju cijenu u ljudskim životima i razaranju posvemašnjeg društvenog, ekonomskog, političkog, kulturnog, a nadasve i obrazovnog tkiva te uređenja države na odredbama Daytonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine, kao i poslijeratnih kretanja unutar same BiH, njenog bližeg i šireg okruženja, izgubljeno je dragocjeno vrijeme neophodno da bi se izvršile pripreme i krenulo u toliko potrebne reforme i promjene nekadašnjih obrazaca i sistema visokoškolskog obrazovanja. U tom prvom petogodišnjem poslijeratnom periodu (1995. – 2000.) naglasak u radu i djelovanju visokoškolskih institucija u Bosni i Hercegovini bio je, prvenstveno, usmjeren ka fizičkoj rekonstrukciji uništenih ili oštećenih zgrada i opreme te svih drugih vidova nastavne infrastrukture.

Pri tom je, međutim, izostala akademska rekonstrukcija, premda su i tu, u značajnoj mjeri, postignuti solidni rezultati u obnovi i odvijanju nastavnog procesa gotovo na svim nastavno-

naučnim institucijama, prije svega fakultetima i sveučilištima. Kako bi se stekla objektivna slika o odvijanju pojedinih faza Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini potrebno je odrediti jasan metodološki okvir koji se mora podijeliti u nekoliko vremenskih razdoblja ili faza. Burna previranja u nekadašnjoj zajedničkoj državi nisu ostvarila povoljno okruženje za veće iskorake u oblasti obrazovanja. (Stephen, 2011.)

Ratne prilike u Bosni i Hercegovini (1992. – 1995.) na duže su vrijeme otklonile mogućnosti ikakvih aktivnosti na upoznavanju i eventualnom sudjelovanju u programima približavanja visokog obrazovanja između nekadašnjeg zapadnoeuropskog i istočnoeuropskog bloka. Problem je također nastao i zbog ogromnih pomjeranja stanovništva na cijelom teritoriju te je pritom došlo do osipanja i same akademske zajednice. Iz razloga takve disperzije na svim poljima obrazovnog sustava, uvođenje i razvoj Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini mora se promatrati u tri relativno jednaka poslijeratna vremenska razdoblja. Svako od njih obuhvaća period otprilike od pet godina jer su se upravo u tim razmacima odvijale aktivnosti koje su bitno utjecale na prve naznake ulaska Bolonje u Bosnu i Hercegovinu 1995. – 2000. godine, njeno postupno uvođenje kao ideje u periodu od 2000. do 2005. godine te, konačno, veći zamah u njenoj konkretnoj primjeni, koji je na djelu od 2005. do 2010. godine. (Stephen, 2011.)

U prvom navedenom periodu (1995. – 2000.) na nivou države Bosne i Hercegovine nije bilo ministarstva niti nekog drugog organa državne uprave posebno zaduženog za sektor obrazovanja. Iz tih razloga izostala je dobro osmišljena i cjelovita strategija obnove obrazovanja u poslijeratnim okolnostima. Akademska je zajednica bila prinuđena sama tražiti izlaz iz takve, neprimjerene situacije. Zbog određenih sankcija međunarodne zajednice zatvorena su vrata procesima europskog približavanja u visokom obrazovanju i onemogućeno je sudjelovanje u brojnim projektima koji su u to vrijeme utirali put samostalnih država iz nekadašnje zajedničke države ka Bolonjskom procesu.

Vremenom je došlo do određenih aktivnosti i postupnog približavanja fragmentarnog sustava visokog obrazovanja unutar Bosne i Hercegovine, a konačan ishod se trebao postići ravnopravnim sudjelovanjem članova akademske zajednice Bosne i Hercegovine u projektima po svim osnovama s drugim europskim sveučilištima. Početak takve suradnje odvijao se kroz jednostavnije TEMPUS projekte koji su bili temelj za složenije oblike suradnje, poput projekata koji su se odvijali u okrilju programa Europske unije, kao što su bili SOCRATES, Copernicus, Petra, Marie Curie i mnogih drugih. Nažalost, zbog nemogućnosti da se političkim dogovorom u samoj zemlji stvori povoljan i odgovarajući temelj reformi visokog obrazovanja na nivou

države Bosne i Hercegovine, ponovo je propušteno dragocjeno vrijeme kada su se dotadašnje pojedinačne aktivnosti mogle kvalitetno koordinirati. (Stephen, 2011.)

Drugi period obuhvaća vrijeme od 2000. godine do Ministarske konferencije o visokom obrazovanju u Bergenu u svibnju 2005. U većini država potpisnica Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije, primjena Bolonjskog procesa shvaćena je kao veoma ozbiljan zadatak. Na njegovoj realizaciji angažirani su brojni domaći i inozemni stručnjaci, a cjelokupnu aktivnost vodila su nadležna ministarstva obrazovanja, odnosno odjeli za visoko obrazovanje. Načinjeni su detaljni planovi postupnog usvajanja kako osnovnih premisa Bolonje, tako i njene etapne primjene. Sveučilišta i njihove sastavnice su obvezani u precizno određenim rokovima usvojiti osnovne principe Bolonjske paradigme i da u nju uključe nastavno i nenastavno osoblje te studentsku populaciju. Bolonjski proces je sam po sebi skup i zahtjevan pothvat.

Traži bolje infrastrukturne kapacitete, kvalitetniju informatičku opremu, multimedijalna sredstva, intenzivniju povezanost s institutima, zavodima, knjižnicama, laboratorijima i slično. Pozornost koja je tradicionalno bila na nastavniku, ovakvim promjenama prelazi na studenta koji sam bira nastavne sadržaje i dirigira smjer kojim će se realizirati u određenoj profesiji. Manje grupe studenata i stalna interakcija također iziskuju veća financijska ulaganja.

U Bosni i Hercegovini su problemi nastali i prilikom izrade teksta Okvirnog zakona o visokom obrazovanju. Ovaj izuzetno važan dokument trebala je donijeti Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Međutim, kao i većinu toga u Bosni i Hercegovini sve je poprimilo politički karakter i postao kamen smutnje političkih opcija. Postupak usvajanja teksta Okvirnog zakona se protegao na nekoliko narednih godina. Zakon je u obliku većeg broja kompromisa, koji su ugrađeni u njegovu finalnu verziju, usvojen tek u srpnju 2007. godine, dakle, četiri godine nakon što se Bosna i Hercegovina obvezala da će početi primjenjivati krupne reforme u oblasti visokog obrazovanja. U skladu s tim akademska zajednica pokušala je samostalno djelovati i pokrenuti proces približavanja pretpostavljenom europskom okviru visokog obrazovanja. Pojedine visokoškolske institucije nastojale su što je moguće prije početi s primjenom nove bolonjske paradigme. (Stephen, 2011.)

Treći period obuhvaća razdoblje od 2000. do 2005. godine i tada su reformske aktivnosti krenule ubrzanim tempom. U dinamičnom vremenskom rasponu od deset godina, predviđenom za punu implementaciju Bolonjskog procesa, 2005. godina činila se kao krajnji trenutak da se krene s primjenom dvocikličnog sustava koji je trojako strukturiran (kao 3+2, 4+1, 5+0).

Na skupu u Bergenu 2005. godine uspostavljen je okvir od tri ciklusa: I. dodiplomski ili preddiplomski, II. diplomski ili magistarski ciklus, III. postdiplomski ili doktoralni ciklus. Reformirani režim studija po principima Bolonjskog procesa podrazumijevao je: (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, 2011.)

- a) prihvaćanje osnovnih premisa Bolonjskog procesa i
- b) implementaciju i praktično organiziranje studija na novim osnovama.

Prvi koraci odvijanja Bolonjskog procesa bili su dosta sporadični i nekoordinirani s neravnomjernom vremenskom dinamikom. Dana 19. i 20. svibnja 2005. godine u Bergenu su se susreli ministri obrazovanja svih četrdeset zemalja uključenih u Bolonjski proces. Njima su se pridružili i ministri obrazovanja pet novih članica koje su prišle Bolonjskom procesu na konferenciji u Bergenu, a to su bili Armenija, Azerbajdžan, Gruzija, Moldavija i Ukrajina. Analiziralo se što je na planu Bolonjskog procesa do tada urađeno. Posebno je zanimljiva tabelarna usporedba svih četrdeset zemalja, tadašnjih sudionica Bolonjskog procesa gdje je izvučen i prosjek ocjena za sve zemlje. Andora, Bosna i Hercegovina i Srbija imale su najniže ocjene. Njihova prosječna ocjena bila je – dovoljan (ocjene su bile u rasponu od 1 – nedovoljan do 5 – odličan). Kao jedan od zaključaka konferencije usvojen je ministarski komunique, tj. dokument koji bi trebao predvidjeti sve ono što je neophodno implementirati u Bolonjskom procesu u idućem, dvogodišnjem procesu.

U kratkom periodu sve je interesne dijelove akademske populacije trebalo detaljno upoznati s principima i karakteristikama Bolonjskog procesa i promjenama koje su predstavljene kao primarni zadaci u narednom periodu. Bolonjske reforme nakon konferencije u Bergenu svi su shvatili kao alarm pa tako i Bosna i Hercegovina koja je ozbiljno morala raditi na formiranju sustava osiguranja kvalitete prema zadanim europskim standardima. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, 2011.)

Ti standardi obuhvaćali su: standarde za interno osiguranje kvalitete u institucijama visokog obrazovanja, standarde za vanjsko osiguranje kvalitete, standarde za osiguranje kvalitete putem novouspostavljenih agencija za osiguranje kvalitete. Jedan od prioritarnih zadataka u periodu do Londonskog skupa u svibnju 2007. godine bio je rad na državnom okviru za kvalifikacije koji je morao biti usuglašen s Europskim okvirima kvalifikacije.

Iako je Bosna i Hercegovina kao država potpisala u rujnu 2003. godine Lisabonsku konvenciju o priznavanju diploma, a potom je ratificirala u Parlamentu Bosne i Hercegovine u siječnju 2004. godine, zbog nedostatka odgovarajuće legislative nije je mogla dosljedno implementirati. Bosna i Hercegovina je hitno morala početi raditi na tome da se u BiH počnu provoditi odrednice Lisabonske konvencije o priznavanju diploma. Ove činjenice su bile dovoljne da se relativno brzo nakon Bergena otpočne s aktivnostima na formiranju Agencije ili Centra za priznavanje diploma, osiguranje kvaliteta i akreditaciju, koji bi obavljao te poslove. Nakon Bergena potpuno je jasno bilo kako će u budućem jedinstvenom europskom akademskom prostoru visoko obrazovanje morati biti jednako dostupno svima, bez obzira na podrijetlo, status, klasnu ili socijalnu pripadnost osoba koje žele studirati na bilo kojoj od europskih akademskih institucija. (EQF, 2013.)

Pod pokroviteljstvom Europske komisije i Vijeća Europe u svibnju 2006. godine formirana je skupina od predstavnika svih javnih sveučilišta u Bosni i Hercegovini. Ona je dobila zadatak da u okviru projekta značaja visokog obrazovanja u BiH izradi „Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini“. Zadatak je kvalitetno obavljen te je pripremljeni set dokumenata, pored Okvira za kvalifikacije, ponudio i način njegovog provođenja u vremenskom razdoblju od 2 do 3 godine, ustanovio standarde i smjernice za osiguranje kvalitete, iznio preporuke za provođenje politike i razvoj kulture kvalitete u prostoru visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Ponudio je Vijeću ministara „Akcijski plan za priznavanje kvalifikacija u Bosni i Hercegovini“, zajedno s modelom Dodatka diplomi i priručnikom za buduće korisnike. U skladu s tim bili su na Sveučilištima u Mostaru, Tuzli i Sarajevu pripremljeni vodiči za uvođenje sustava studijskih bodova kako bi na taj način dali kvalitetne i konkretne odgovore na određena pitanja. (EQF, 2013.)

5. OKVIRNI ZAKON O VISOKOM OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Usvajanjem Okvira za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini i pratećih dokumenata konačno je priveden kraju i rad na donošenju Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. On je, dakle, usvojen u srpnju 2007. godine u parlamentarnoj proceduri na nivou države Bosne i Hercegovine, a stupio je na snagu 15. kolovoza 2007. godine objavljivanjem u „Službenom listu Bosne i Hercegovine“ (br.59/07). (Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 59/07)

Ovim dokumentom prihvaćen je model studiranja u tri ciklusa, jasno su određena akademska zvanja i opseg djelatnosti u nastavnom, naučnom i umjetničkom segmentu, potvrđena ravnopravnost javnih i privatnih visokoškolskih institucija te niz drugih karakteristika nove bolonjske paradigme. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je na sjednici održanoj 27. prosinca 2007. godine, donijelo Odluku o usvajanju dokumenata potrebnih za daljnju implementaciju Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini, koju je predložilo Ministarstvo civilnih poslova. Ovom odlukom usvojeno je sedam dokumenata potrebnih za izvršenje Okvirnog zakona o visokom obrazovanju za daljnju implementaciju Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini: Okvir za visokoškolske kvalifikacije u Bosni i Hercegovini, Provođenje Okvira za kvalifikacije visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH, Preporuke za implementaciju osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju u BiH, Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u BiH, Model dodatka diplomi za BiH, Priručnik za korisnike Modela dodatka diplomi za BiH.

Ovi dokumenti rezultat su zajedničkog rada domaćih i međunarodnih stručnjaka pod okriljem projekta Europske komisije i Vijeća Europe pod naslovom „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“.

Prema izvješću predstavljenom na ministarskoj konferenciji u Londonu 2007. godine, ključni razvoj od 2005. godine uključuje: primjenu kvalifikacija prvog ciklusa temeljenih na novim kurikulumima i podržanih dodatkom diplomi, uvođenje ECTS-a za sve nove studijske programe, uspostavljanje međunarodnih projekata o osiguranju kvaliteta, priznavanje kvalifikacija i studijskih perioda te državnog okvira kvalifikacija i kretanje visokoobrazovnih

institucija prema reformama Bolonjskog procesa usprkos odgađanju usvajanja Zakona o visokom obrazovanju na državnom nivou. Prema istom izvješću budući akademski izazovi uključuju: prihvaćanje Zakona o visokom obrazovanju na državnom nivou, uspostavljanje državne agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta, financiranje i revizija strukture visokoobrazovanih institucija, promoviranje akademskog istraživanja i prilagodba učenja i nastave novim društvenim potrebama.

U travnju 2009. godine održana je ministarska konferencija u Leuven/Louvain-la-Neuveu. Ministri su razmotrili događanja u periodu od prethodne konferencije u Londonu 2007. godine te prioritete i ciljeve europskog prostora visokog obrazovanja. Na toj sjednici usvojen je i komunike (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué).

Dinamika usvajanja propisa kojima se regulira oblast visokog obrazovanja te njihova usklađenost s Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i stupanj i dinamika implementacije Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama, može se sagledati iz podataka dostavljenih od strane županijskih ministarstava obrazovanja i znanosti i javnih sveučilišta s područja Federacije Bosne i Hercegovine. U siječnju 2008. godine potpisan je Memorandum o razumijevanju za uspostavljanje Konferencije ministara obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u čijem radu sudjeluje četrnaest ministara odgovornih za oblast obrazovanja. Ovim Memorandumom predviđeno je da Konferencija ministara obrazovanja bude stalno i najviše savjetodavno tijelo, koje svojim djelokrugom rada i odgovornostima ne zadire u ustavne i zakonske odgovornosti nadležnih organa.

Uspostavljanje ovog tijela i njegovo uspješno funkcioniranje ima za cilj pružiti jači poticaj aktivnostima svih relevantnih čimbenika u koordinaciji provođenja reformi i usklađivanju obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini. Konferencija ministara je predložila, a Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo Strateške pravce razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementacije za razdoblje od 2008. – 2015. godine i Model koordinacije obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini. Sastavni dio ovog dokumenta je Plan implementacije kratkoročnih (2008.), srednjoročnih (2009. – 2010.) i dugoročnih ciljeva (2011. – 2015.) te se očekuje da ovaj dokument bude sastavni dio Razvojne strategije Bosne i Hercegovine – sektor obrazovanja.

Ciljevi razvoja visokoškolskog obrazovanja navedeni u Strateškim pravcima u oblasti obrazovanja su: funkcionalna integracija visokoškolskih ustanova, uspostavljanje i razvoj

sustava praćenja osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju, priskupljanje povezanosti visokog obrazovanja sa znanstveno-istraživačkim radom, mobilnost studenata i nastavnog osoblja, uvođenje dodatka diplome, unaprjeđenje studentskog standarda. Stoga je potrebno da svaki univerzitet donese strategiju vlastitog razvoja koja će se, uz uvažavanje prethodnog, fokusirati na: modernizaciju nastavnih planova i programa, osiguranje moderne infrastrukture i opreme, povezanost nastavnog sa znanstveno-istraživačkim radom, stalnu obnovu i pomlađivanje nastavnog i naučnog kadra, poticanje diplomiranja u studijskom roku i usklađivanje upisne politike s potrebama tržišta rada. U **informaciji o implementaciji Bolonjskog procesa iz 2009.** godine Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke glede Hercegovačko-neretvanske županije stoji kako je u ovoj županiji još u tijeku postupak donošenja županijskog Zakona o visokom obrazovanju, usklađenog s Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, 2009.)

U istom izvješću se ističe kako je Sveučilište u Mostaru organizirano kao asocijacija fakulteta s apsolutnom akademskom i djelomičnom finansijskom autonomijom. Odmah nakon pristupanja BiH Bolonjskoj deklaraciji, Sveučilište u Mostaru počelo je s pripremanjima za uspješnu implementaciju njenih odredbi, tako da su do sada u praksi primijenjena osnovna načela Bolonjskog procesa: uvedena su tri ciklusa, uveden je sustav ECTS bodova, urađena je harmonizacija nastavnih planova i programa.

Organizacijske jedinice Sveučilišta, kao samostalni pravni subjekti, autonomno odlučuju o duljini ciklusa, polazeći od minimalno tri do maksimalno pet godina studija. Prva skupina studenata je 2008. godine uspješno završila prvi ciklus studija po Bolonjskom procesu, dok se akademske 2008./2009. godine startalo s nastavom drugog ciklusa (diplomski studij). Na pojedinim fakultetima pokrenut je i treći ciklus (postdiplomski studij), koji je organiziran u suradnji s visokoškolskim ustanovama iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.

Uvođenjem novog sustava visokog obrazovanja, studenti su stavljeni u središte pozornosti, a planovi i programi su prilagođeni njihovim potrebama, što treba rezultirati povećanom kvalitetom svršenih studenata, kao i otvaranjem mogućnosti za povećanu mobilnost tijekom studiranja. U istom izvješću Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke stoji kako se mnogi fakulteti u Federaciji BiH suočavaju s brojnim poteškoćama i nepostojanjem osnovnih pretpostavki za normalan rad i izvođenje nastave (nedostatak adekvatnog prostora za izvođenje

nastavnog procesa, kvalificiran kadar i oprema, zastarjeli laboratoriji, neriješeni vlasnički odnosi...).

Reforma visokog obrazovanja ima svoju prilično visoku cijenu i potrebna su dodatna financijska ulaganja u visokoškolske ustanove za stvaranje pretpostavki, kao i samu implementaciju Bolonjskog procesa. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, 2009.)

Na kraju izvješća kroz određeni rezime konstatira se da je primjena Bolonjskog procesa na različit način započela na javnim univerzitetima u Federaciji BiH, a evidentna je i razlika u vremenu početka njegove implementacije na pojedinim fakultetima unutar samih univerziteta. Studij usklađen s principima Bolonjskog procesa provodi se na svim fakultetima Univerziteta u Tuzli. Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Zenici i Sveučilište u Mostaru započeli su s primjenom Bolonjskog procesa 2005./2006. godine.

Na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Bolonjski proces se implementira parcijalno, u skladu s objektivnim mogućnostima. Iz izvješća se vidi kako su sva javna sveučilišta u BiH utvrdila izgled i sadržaj dodatka diplomi, koji je u skladu s onim koji je preporučeno od strane EU/CoE/UNESCO-a, a Upravni odbor zajedničkog projekta Vijeća Europe i Europske komisije „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“ usvojio je dva dokumenta iz ove oblasti: Uzorak (model) za dodatak diplomi koju izdaju univerziteti u BiH i Priručnik za korisnike dodatka diplomi. Do masovnijeg izdavanja dodatka diplomi još nije došlo u Federaciji BiH, jer je većina sveučilišta počela s implementacijom novih studijskih programa akademske 2005./2006. godine.

Dodatak diplomi se, kako stoji u izvješću iz 2009. godine, u Federaciji BiH izdaje: na svim fakultetima Univerziteta u Tuzli (po izboru studenata na bosanskom ili engleskom jeziku), na Ekonomskom i Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu (na bosanskom i engleskom jeziku, besplatno), na Sveučilištu u Mostaru (na zahtjev studenata, na hrvatskom i engleskom jeziku, besplatno), na Mašinskom fakultetu i Fakultetu informacijskih tehnologija Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru (svim studentima, na bosanskom i engleskom jeziku, besplatno). U okviru spomenutog zajedničkog projekta Vijeća Europe i Europske komisije „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“, radne grupe za osiguranje kvalitete, priznavanje i okvir kvalifikacija su izradile, a Upravni odbor projekta usvojio sljedeće dokumente Standardi i smjernice BiH za osiguranje kvalitete u visokom obrazovanju i Preporuke za implementaciju Okvira visokoškolskih kvalifikacija u BiH.

Isto izvješće navodi dosta paradoksalan podatak o velikoj pokretljivosti akademskog osoblja, ali ne onaj u duhu Bolonjskog procesa. Naime, poznata je činjenica da je veliki broj nastavnog i suradničkog kadra angažiran na više fakulteta unutar samog sveučilišta, kao i više javnih sveučilišta i/ili privatnih visokoškolskih ustanova. Ova pojava znatno utječe na kvalitetu nastave i mogućnost bavljenja znanstveno-istraživačkim radom. Ona je velikim dijelom posljedica nedostatka kvalificiranog nastavnog kadra na pojedinim fakultetima i sveučilištima te slabog materijalnog položaja uposlenih na visokoškolskim ustanovama.

6. IMPLEMENTACIJA CILJEVA BOLONJSKE DEKLARACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Jedan od osnovnih ciljeva, naveden još u Bolonjskoj deklaraciji 1999. godine, jeste olakšavanje zaposlenja po završetku studija što je u izvješću Federalnog ministarstva naznačeno kao problem. U postojećoj strukturi obrazovanja, svako od županijskih ministarstava obrazovanja na području svoje nadležnosti vrši slobodnu procjenu broja studenata koji će se upisati na prvu godinu studija. Još jednom su do izražaja došle sve slabosti državnog uređenja jer se planiranje u oblasti visokog obrazovanja i upisne politike u županijama ne provodi na osnovu analiza i usporednih pokazatelja upisa studenata u drugim županijama.

Iz ovoga se može zaključiti kako upisna politika ne uvažava u dovoljnoj mjeri stopu nezaposlenosti između završenih studenata različitih disciplina, iako bi županije i visokoškolske ustanove trebale vršiti opsežne analize potreba tržišta rada i potreba za VSS kadrovima, a ministarstva davati smjernice visokoškolskim ustanovama o sadržaju planova upisa.

Ovo sve ukazuje na potrebu veće suradnje vladinog sektora i akademske zajednice, kako problemi iz sektora socijalne politike ne bi nadvladali argumente hiperprodukcije kadrova za koje je kasnije u razumnom roku nemoguće naći adekvatno zaposlenje. Iz svega navedenog u izvješću o implementaciji Bolonjskog procesa iz 2009. godine, jasno je da je potrebno još dosta uraditi u vezi s poboljšanjem upisne politike na visokoškolske ustanove u Federaciji BiH te istu uskladiti s potrebama tržišta rada. Također, potrebno je uložiti dodatni napor na promociji novih kvalifikacija i iznalaženju mogućnosti zapošljavanja svršenih studenata u svim ciklusima Bolonjskog procesa. Stoga je Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke predložilo, a Vlada Federacije BiH preporučila, da se u suradnji s Federalnim zavodom za zapošljavanje i nadležnim županijskim ministarstvima obrazovanja uspostavi radna grupa sa zadatkom koordiniranja aktivnosti u ovoj oblasti, kako bi se u najvećoj mogućoj mjeri uskladila politika upisa na visokoškolske ustanove s potrebama tržišta rada. (Arnautović, S. i sur., 2010.)

Usuglašavanje teksta Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH trajalo je oko četiri godine. U tom periodu tekst je doživljavao neočekivane promjene i obrate. Zakon je dosljedno prihvatio glavne odrednice bolonjskih reformi jer je usvojio glavninu preporuku koje su u njega ugrađene s niza ministarskih konferencija i skupova u Europi. Prihvaćen je model studiranja u

tri ciklusa, jasno su određena akademska zvanja i opseg djelatnosti u nastavnom, naučnom i umjetničkom segmentu, potvrđena je ravnopravnost javnih i privatnih visokoškolskih institucija te niz drugih karakteristika bolonjske paradigme.

Odmah po usvajanju, uočene su brojne slabosti i nedostaci ovog akta. Sam termin „okvirni“ ne donosi sigurnost i pravnu utemeljenost zakona donesenog na nivou države prema ovlastima u oblasti obrazovanja, koje su nakon Daytonu izvorno dobili entiteti i županije. Bosna i Hercegovina je kao država dobila ulogu određenog koordinatora u provođenju bolonjskih reformi. Time je ostavljena široka mogućnost relativiziranja i odlaganja implementacije Bolonjskog procesa i njenih ciljeva u ovisnosti od odnosa političkih čimbenika u Bosni i Hercegovini. (Arnautović, S. i sur., 2010.)

U skladu s navedenim dovedena je u pitanje i stvarna spremnost akademskih i drugih obrazovnih institucija i organa na svim nižim razinama da sami učine reformske zahvate u odnosu na slabi autoritet samog Zakona. Efikasan rad akademske zajednice usporavala je i Rektorska konferencija jer se članovi Rektorske konferencije dvije i pol godine nisu mogli usuglasiti oko teksta Pravilnika o korištenju akademskih titula i stjecanja znanstvenih i stručnih zvanja. Ministarstvo civilnih poslova povjerilo je ovaj posao upravo akademskoj zajednici s pretpostavkom da se unutar nje mogu pronaći najbolja rješenja za osjetljiva pitanja oko kojih su se već vodile ozbiljne rasprave bez konkretnog rješenja.

Naime, mišljenja su se razilazila u pogledu statusa studenta koji je završio I. ciklus studija. Iskustva mnogih europskih zemalja pokazala su kako je upravo taj prvi ciklus samo početak obrazovanja u povezanom nizu od tri ciklusa i studenta ne kvalificira za izravan ulazak na tržište rada. Univerzitet u Sarajevu i Sveučilište u Mostaru rukovodili su se iskustvima iz europskog prostora visokog obrazovanja te su dosljedno zastupali stajalište da je proces visokog obrazovanja u našem vremenu sve duži i da se nakon I. ciklusa mogu raditi samo jednostavniji poslovi koji ne podrazumijevaju stvarnu poslovnu odgovornost na osnovu stečenih znanja i vještina. (Arnautović, S. i sur., 2010.)

U izvješću Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke iz 2010. godine može se iščitati kako se realnost društvenih i političkih odnosa u Bosni i Hercegovini odrazila u punoj mjeri i na akademsku zajednicu i njene institucije. U Republici Srpskoj je Zakon o visokom obrazovanju donesen 2006. godine, dakle prije usvajanja Okvirnog zakona, ali je stvorena određena pravna mogućnost da se legalno izvodi Bolonjski proces. U Federaciji BiH se čekalo

na donošenje Okvirnog zakona, a tek je potom uslijedilo donošenje županijskih zakona. Federacija kao entitet nije imala potrebu sama donositi takav zakon, jer bi i on bio samo „okvirnog“ karaktera za deset županija, koji po Ustavu Federacije BiH, imaju punu nadležnost u oblasti svih nivoa obrazovanja.

Kako stoji u Izvješću o implementaciji Bolonjskog procesa iz 2009. godine, Zakoni dakle, već postoje u osam županija (Kantonu Sarajevo, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Unsko-sanskom, Zapadnohercegovačkom, Bosansko-podrinjskom, Posavskom i kantonu 10). Ono što je značajno za ovaj rad, zakon se, u trenutku izrade Izvješća o implementaciji Bolonjskog procesa iz 2009. godine, nalazio u fazi nacрта u Hercegovačko-neretvanskoj županiji (tj. Vlada je trebala utvrditi prijedlog na osnovu već pripremljenog nacрта i uputiti ga u skupštinsku proceduru). Dinamika donošenja zakonskih akata na nižim razinama vlasti nije ispoštivana, a za one koji su načinili određene propuste nije bilo nikakvih sankcija. U skladu s tim izostao je i monitoring te harmonizacija županijskih zakona pa se u njima nalaze posve oprečna rješenja u nekim jasno zadanim kategorijama. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, 2009.)

U izvješću Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke iz 2010. godine, resorna ministarstva Hercegovačko-neretvanske županije, koji su i suosnivači Sveučilišta u Mostaru govore o stupnju i dinamici implementacije Bolonjskog procesa Sveučilišta u Mostaru. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK napominje kako visokoškolske ustanove, uključujući i Sveučilište u Mostaru rade po principima Bolonjske deklaracije te da će se integracija obaviti po odredbama Zakona koji u prijedlogu sadrži odrednice Okvirnog zakona o visokom obrazovanju. Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa ŽZH u svom izvješću navodi da su i oni suosnivači Sveučilišta u Mostaru koje je uključeno u provođenje Bolonjskog procesa.

U istom izvješću Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona, po pitanju implementacije Bolonjskog procesa, ističe kako je županija suosnivač Sveučilišta u Mostaru, ali da nema niti jedne visokoškolske ustanove koja ima sjedište u toj županiji. Na prostoru ove županije odvija se dislocirana nastava i polaganje ispita pri odjelima nekih fakulteta koji djeluju u okviru Sveučilišta u Mostaru. Iz istog izvješća može se iščitati kako su neki studijski programi, kao što je doškolovanje učitelja, po starom modelu, a neki su u skladu s Bolonjskim procesom, što znači da se studij odvija po ciklusima. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, 2009.)

Sveučilište u Mostaru u svom dopisu Federalnom ministarstvu obrazovanja i nauke (ur.br.01-539/10 od 24.5.2010. godine) navodi nalaze i zaključke peteročlanog tima Europskog udruženja univerziteta koji je izvršio eksternu evaluaciju Sveučilišta u Mostaru. Njihovi zaključci su određena potpora Sveučilištu da iskoristi u potpunosti mogućnosti koje pružaju legislativne promjene te da prihvati autonomiju koje ono ima. Postoji želja unutar Sveučilišta da se izvrše promjene koje su potrebne kako bi se ono kretalo prema konceptu europskog sveučilišta, ali ujedno postoji i otpor tim promjenama. Evaluacijski tim navodi kako je Sveučilište bilo proaktivno po pitanju Bolonjskog procesa i započelo je reformu nastavnih planova i programa, što u praksi znači uvođenje evaluacije studentskog rada kroz ECT bodove, harmonizaciju NPP-a s referalnim fakultetima. Fakulteti su izvršili neformalno uspoređivanje s odabranim fakultetima po pitanju sadržaja studijskih programa i uveli triciklični sustav studija.

Preporuke evaluacijskog tima su bile: kretati se od poluintegriranog ka potpuno integriranom sveučilištu i u tome biti proaktivan, pažljivo razmotriti formule za raspodjelu sredstava fakultetima, dalje razvijati postojeći prijedlog da pravilnici za određivanje osnovice plaća budu isti bez obzira na fakultet, osigurati poticaje fakultetima kako bi se olakšao interdisciplinarni rad i institucionalna suradnja, preispitati ulogu istraživačkih instituta, posebno njihovog odnosa s fakultetima, dati prioritet izgradnji integriranog sustava i bazi podataka da se skupljaju relevantni podaci, a statistika da se koristi u svim analizama i aktivnostima planiranja, kretati se prema profesionalnije rukovodenoj instituciji, razvijajući jasan osjećaj vizije koja se dijeli sa sveučilišnom zajednicom, stvoriti infrastrukturu koja će pomoći razmjeni međunarodnih studenata i nastavnog osoblja, graditi zajedničke usluge podrške studentima na institucionalnom nivou, usavršiti i ojačati upravljanje ljudskim resursima, provesti trenutne planove za usavršavanje nastavnog kadra i sl.

U izvješću o napretku u Bosni i Hercegovini za 2011. godinu Direkcije za europske integracije bilježi se neznatan napredak u oblasti obrazovanja. Direkcija ističe kako je Vijeće ministara usvojilo koncept Osnove kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini koji definira kvalifikacije na osnovu rezultata učenja za sve kvalifikacije u Bosni i Hercegovini i uspostavlja temelj za daljnji rad. Osam od deset županija uskladilo je svoje zakone o predškolskom obrazovanju s okvirnim zakonom. U Federaciji BiH nije bilo napretka u usklađivanju zakona o stručnom obrazovanju i obuci s okvirnim zakonom, budući da u osam županija nije usvojeno novo zakonodavstvo. U skladu s tim potrebno je provesti državne strategije i okvirne zakone. Ne postoje okvirni zakoni o priznavanju kvalifikacija koji su u skladu s Lisabonskom konvencijom o priznavanju i obrazovanju odraslih.

Ne postoje usklađeni postupci za priznavanje kvalifikacija stečenih u inozemstvu. Provedba okvira za kvalifikacije u oblasti visokog obrazovanja i dalje je na probnoj razini. Dvije županije nisu uskladile svoje zakone s Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju. Državna Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete izradila je smjernice i standarde za akreditaciju institucija za visoko obrazovanje i izvršila obuku stručnjaka. (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, 2009.)

U Republici Srpskoj osnovana je Agencija za akreditaciju visokoškolskih ustanova Republike Srpske, a sve u skladu s Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju. U izvješću se navodi kako proces akreditacije još nije počeo na način kako nalaže Okvirni zakon o visokom obrazovanju. Iako je broj osoblja povećan, državna Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje nije u potpunosti operativna. Državni Centar za informiranje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja također nije operativan. Izvješće bilježi određeni napredak u oblasti kulture, gdje su na državnom i entitetskom nivou uspostavljene neke dodirne točke. Direkcija za europske integracije zaključuje kako je usklađivanje s europskim standardima u oblasti obrazovanja i kulture u ranoj fazi. Preporučuje provođenje strategije i okvirnih zakona, dodatni razvoj i provođenje Početnog okvira za kvalifikacije. Potrebno je da državne agencije za obrazovanje i strukture za osiguranje kvalitete postanu operativne.

7. POVIJESNI RAZVOJ I ORGANIZACIJA SVEUČILIŠTA U MOSTARU

Tradicija razvoja visokog obrazovanja u Mostaru i Hercegovini datira od kraja 19. stoljeća. Prva visokoškolska ustanova osnovana je 1895. godine. U Mostaru se 1959. godine osniva Visoka tehnička škola strojarske struke, koja 1970./71. prerasta u Strojarski fakultet UNSA, podružnica Mostar. 1960. godine osnivaju se Ekonomski i Pravni fakultet u Mostaru, a 1977. ovi se fakulteti odvajaju od sarajevskog univerziteta i Mostar postaje neovisni univerzitetski centar. Od 1977. do 1992. godine, više škole i fakulteti djeluju u okviru Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru. Od 1992. institucija mijenja ime u Sveučilište u Mostaru, a hrvatski se uvodi kao službeni jezik. Sveučilišni kampus lociran je u Mostaru, a u županijskim centrima osnivača (Vitez, Kiseljak, Orašje, Livno, Jajce i Žepče) izvode se dislocirani studiji. Usvajanjem Okvirnog zakona o visokom obrazovanju na nivou države i donošenjem Zakona o visokom obrazovanju na kantonalnim nivoima, posebno u Hercegovačko-neretvanskoj županiji 2012. godine, stvorene su pretpostavke za izgradnju integriranog sveučilišta.

U veljači 2013. Senat SVEMO usvojio je Statut. Ovim dokumentom definira se ustrojstvo Sveučilišta, tijela Sveučilišta i organizacijskih jedinica i osnivanje i djelovanje ustanova i drugih pravnih osoba i članica.

Sveučilište u Mostaru obuhvaća sljedeće ustrojbene jedinice:

1. Agronomski i prehrambeno-tehnološki
2. Ekonomski
3. Građevinski
4. Medicinski
5. Filozofski fakultet
6. Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti
7. Pravni
8. Fakultet strojarstva i računarstva
9. Fakultet zdravstvenih studija
10. Farmaceutski fakultet
11. Akademija likovnih umjetnosti

Ostala tijela:

1. Studentski zbor
2. Ured za studente s posebnim potrebama
3. Studentska ambulanta

Senat je najviše akademsko tijelo Sveučilišta u Mostaru, a čine ga rektor, prorektori, dekani fakulteta i predstavnici studenata.

7.1. Primjena Bolonjskog procesa

Na temelju izvješća o samoevaluaciji Sveučilišta u Mostaru, kao i na temelju svih drugih prezentiranih podataka i činjenica, mogu se definirati ključni elementi razvoja bolonjskog procesa Sveučilišta u Mostaru. Nastavni planovi i programi studija su inovirani i usklađeni s bolonjskim procesom, što je bio jedan od prijedloga samoevaluacije iz 2004. godine. Navedeni su osnovni akademski prioriteti: postizanje izvrsnosti u obrazovnom procesu na svim razinama, stalno osuvremenjivanje i usklađivanje nastavnih planova i programa s referentnim sveučilištima u okružju i Europskoj uniji, kao i prilagodba istih specifičnim potrebama privreda u široj i užoj regiji. Uz obvezne predmete pojedinih studijskih programa, naglasak je stavljen i na stručne predmete i vještine koje student mora usavršavati kako bi kvalitetno obavljao svoj posao.

Opredjeljenje je integriranje praktičnog, znanstvenog i istraživačkog dijela nastave. Ponuđen je veći broj izbornih predmeta s ciljem profiliranja znanja iz područja svog interesa. Za svaki studijski program i ciklus studija, kao i svaki predmet, definirani su ishodi učenja i kompetencije, kao i način osiguranja kvalitete nastave. Od akademske 2005./2006. godine svi studijski programi na Sveučilištu u potpunosti su rekonstruirani i usklađeni s odrednicama bolonjskog procesa.

Vrednovanje rada studenata je putem ECTS bodova. Urađena je harmonizacija s referentnim fakultetima i sveučilištima te su uvedena tri ciklusa: preddiplomski studija, diplomski studij i poslijediplomski (doktorski) studij. Završetkom svakog ciklusa studija studentu se uz diplomu na hrvatskom jeziku izdaje i dodatak diplomu na hrvatskom i engleskom jeziku. Europski sustav prijenosa bodova, ECTS, omogućava priznavanje studijskih programa i jednostavniju studentsku i nastavničku pokretljivost. ECTS se zasniva na dostupnosti informacija o režimu

studija i načina provedbe tih programa te primjeni bodovnog sustava koji uz pomoć koeficijenata opterećenja pokazuje ukupno opterećenje studenta. Sveučilište u Mostaru provodi programe cjeloživotnog učenja preko svojih članica, a integracijom Sveučilišta stvorit će se pretpostavke za formiranje i razvoj Centra cjeloživotnog učenja na nivou Sveučilišta.

7.2. Mobilnost studenata i akademskog osoblja

Uvođenjem ECTS bodova omogućena je i olakšana mobilnost studenata i nastavak obrazovanja kako na univerzitetima u BiH i RH, tako i u drugim europskim državama.

Primjetan je porast mobilnosti, kako studenata, tako i nastavnika Sveučilišta u Mostaru.

7.3. Ishodi učenja i provođenje kvalifikacijskog okvira

U skladu s bolonjskom nomenklaturom, definiran je pristup prema kojem se na temelju precizno definiranih ishoda učenja određuju aktivnosti studenata kroz koje će oni razviti predviđene kompetencije i određuje se njihovo opterećenje kroz ECTS bodove. Na temelju predviđenih ishoda učenja, određuju se i metode procjenjivanja postignuća svakog ishoda te način ocjenjivanja studenata.

Na Sveučilištu u Mostaru se pri definiranju kompetencija i ishoda učenja vodilo računa o dva temeljna pravila njihovog formuliranja: na fokusiranju na ono što će student moći/bit u stanju napraviti nakon određenog razdoblja studiranja i na određivanju jasnih i konkretnih ishoda učenja i kompetencija.

7.4. Etnopolitika i visoko obrazovanje u BiH

Današnji izazovi pred kojima se nalazi sveučilište su višestruki. Povijesni put koji je prešla ideja sveučilišta, od škola u Indiji i Kini prije nove ere, pa preko Platonove Akademije, srednjovjekovnih obrazovnih institucija, te prosvjetiteljskog duha i Humboldtovog programa, sve do današnjih dana, u Europi označenih Bolonjskom reformom, bio je prožet borbom za autonomiju sveučilišta. Ta autonomija se branila od političkog i svakog drugog, neakademskog i neznanstvenog, utjecaja. U modernim uvjetima, kroz opću komercijalizaciju i modeliranje

svih društvenih odnosa na temelju tržišnih interesa i borbe za profitom, sveučilište se suočilo s pomanjkanjem razumijevanja od strane javne vlasti. (Kukić, 2013.)

Komercijalizacija znanstvenoga prostora i znanstvene djelatnosti je proces koji ima globalni karakter i kao takav prisutan je i u Bosni i Hercegovini. Nedostatak strategije i osmišljavanja uloge sveučilišta i visokog obrazovanja u procesu unaprjeđenja i humanizacije društva, kao i nedostatak adekvatnih sredstava za modernizaciju javnih sveučilišta, doveli su do pada kvalitete i obrazovnog procesa i znanstvene djelatnosti. U tome kontekstu sveučilišta teško uspijevaju ostvariti svoju autonomiju i realizirati ključne sadržaje svoje misije. Međutim, specifikum aktualnog stanja u Bosni i Hercegovini ima svoje korijene i u proteklim desetljećima. (Kukić, 2013.)

Kukić smatra kako su sveučilišta u Bosni i Hercegovini – podijeljenost društva prema etničko-nacionalnom principu producirala je i novu poziciju sveučilišta koja podrazumijeva njegovu nacionalnu identifikaciju. To identificiranje ima svoju simboličnu ulogu, ali, što je bitnije, taj proces na razini određivanja političkog i ideološkog imaginarija ima svoje operativne i pragmatične funkcije. Sveučilište je postalo mjestom na kojemu se u velikoj mjeri kreiraju i promoviraju ideje etno-nacionalnog karaktera s ciljem opravdanja principa podijeljenosti. (Kukić, 2013.)

8. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

8.1. Predmet i problem istraživanja, cilj, zadaci i hipoteze

Ovaj rad se bavi istraživanjem implementacije Bolonjskog procesa kod akademskog i administrativnog osoblja te kod studenata čiji će reprezentativni uzorak biti anketiran, na temelju čega će se izvući određene hipoteze i zaključci. Usporedit ćemo pretpostavljene i realizirane ciljeve koje Bolonjski proces donosi posebno stoga što početkom 21. stoljeća edukacijski sadržaj, metodologija edukacijskog transfera i metodologije provjere znanja na državnim sveučilištima ne odgovaraju zahtjevima optimalnog razvoja studenta, zahtjevima tržišta rada i društvenim potrebama.

Prednosti i nedostaci, odnos društva i samih korisnika Bolonjskog procesa, ciljevi društva, države i studenata te stvaranje koncepta visokorazvijene organizacije, glavne su hipoteze ovoga rada. Istraživanje javnog mnijenja sudionika Bolonjskog procesa, statistike, anketiranje, analiza, sinteza, generaliziranje i slične metode dovest će do zaključnog dijela rada u kojem se trebaju definirati i izvesti određeni zaključci na osnovu uočenih činjenica.

Osnovni cilj ovog istraživanja je postići uvid u stavove o Bolonjskom procesu koji značajno utječe na trenutnu studentsku poziciju, ali ništa manje i na budući položaj studentske populacije na tržištu rada i u društvu općenito.

Hipotetički okvir istraživanja:

1. (H1) Pretpostavlja se da neće postojati statistički značajna razlika između spolova, godine studija i fakulteta kod ispitanih studenata.
2. (H2) Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između razine upoznatosti i zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa i ocjene stupnja pozitivnih promjena u kvaliteti studiranja na Sveučilištu kod studenata.
3. (H3) Pretpostavlja se da je od elemenata Bolonjskog procesa studentima najzanimljivija mobilnost i razmjena studenata.
4. (H4) Pretpostavlja se da će ocjena mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja biti viša od 20% (od strane djelatnika).
5. (H5) Pretpostavlja se da neće postojati statistički značajna razlika između radnog mjesta i fakulteta kod ispitanih djelatnika.

6. (H6) Pretpostavlja se da će ocjena stanja na Sveučilištu u Mostaru kod prosječnih ocjena biti veća od 3 (od strane djelatnika).
7. (H7) Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocjene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa (od strane djelatnika).
8. (H8) Pretpostavlja se da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji na ispitima sniženi.
9. (H9) Pretpostavlja se da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da primjena Bolonjskog procesa zahtijeva veću pripremu nego ranije, opsežniju administraciju, stalnu uporabu tehnologije i veće mehanizme kontrole.

8.2. Vremenski okvir, metode, instrumenti i uzorak istraživanja

Ovim magistarskim radom obuhvaćeno je istraživanje, pomoću anketnog on-line upitnika, provedeno u lipnju 2020. na prigodnom uzorku (n=137) studenata te (n=39) nastavnog osoblja Sveučilišta u Mostaru. U istraživanju je izabran neprobabilistički prigodni uzorak koji je bio dostupan autorici rada.

Metoda znanstvenog istraživanja se može promatrati kao put i način dolaska do znanstvene spoznaje. Za potrebe ovog znanstvenog istraživanja koristile su se sljedeće znanstvene metode:

1. metode dedukcije – jedna je od općih metoda znanstvenog istraživanja, temelji se na deduktivnom načinu razmišljanja i zaključivanja
2. metoda indukcije – temelji se na induktivnom načinu zaključivanja, odnosno na temelju spoznaje o posebnom i pojedinačnom slučaju, dolazi se do općih spoznaja, odnosno spoznaja o općem
3. metoda analize – jest metoda koja se temelji na detaljnom raščlanjivanju i objašnjavanju sustava.
4. metoda komparacije.

U ovom radu koristili su se postupci teorijskog i praktičnog istraživanja. Dakle, koriste se postupci zaključnog odnosno konkluzivnog istraživanja čiji je cilj zaključivanje ocjene mogućih opcija djelovanja. Postupci konkluzivnog istraživanja su pošli od postavki hipoteza

istraživanja i kretali su se prema uže definiranom području rada usmjerenom u određenom pravcu.

Kod prikupljanja podataka o indikatorima za mjerenje definiranih varijabli istraživanja koristile su se sljedeće tehnike prikupljanja podataka:

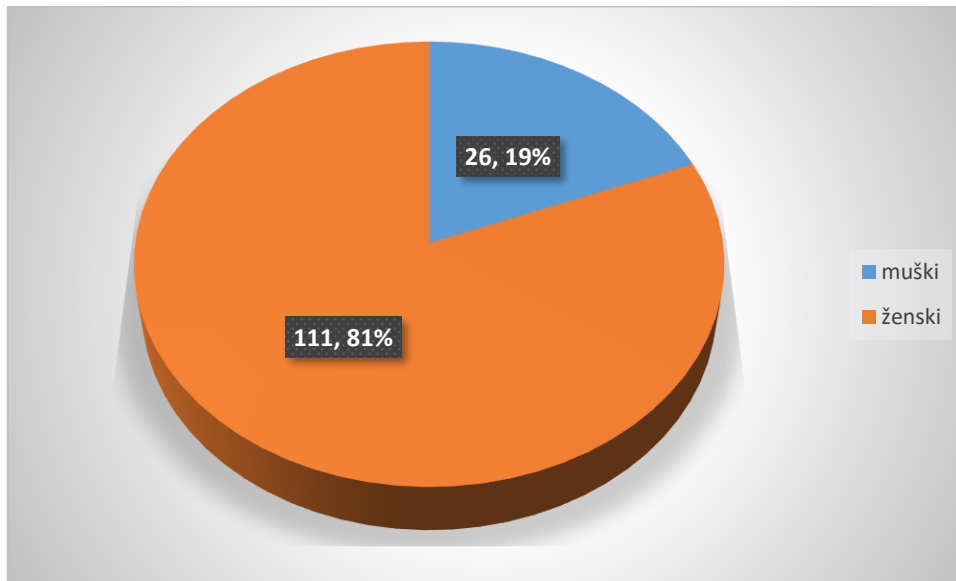
- Anketni upitnik - Anketno ispitivanje korisnika se provelo kroz strukturirana pitanja putem anketnog upitnika na Sveučilištu u Mostaru kojim je obuhvaćeno anketiranje studenata i akademskog osoblja. Istraživanje je korelativnog tipa. Mora se naglasiti kako postoji i neiskrenost kod odgovora iz upitnika. Primijenjena je kategorijska ljestvica za rangiranje odgovora u upitniku.
- Analiza sadržaja - kroz ovu tehniku nastojali su se prikupiti podaci analizom sadržaja tekstova različitih priručnika i statističkih podataka koji se odnose na varijable istraživačkog procesa.
- Klasifikacija - kroz klasifikaciju su se klasificirali podaci o promatranim pojavama.
- Skaliranje - također još jedan od instrumenata kod tehnike ispitivanja. Za potrebe prikupljanja podataka izvršili su se rangiranje, odnosno svrstavanje u skali rangova.

U istraživanju primijenjena je inferencijalna statistika. Korišteni su statistički postupci inferencijalne statistike koji omogućuju testiranje istraživačkih hipoteza i zaključivanje. Na temelju dobivenih podataka donijeli su se općeniti zaključci o uzorku koji je predstavljen kao uzorak pojedinačnog slučaja. U istraživanju je korištena inferencijalna statistika odnosno provjeravanje razlika među aritmetičkim sredinama, neparametrijski hi-kvadrat, test raspršenosti (raspon), indeksi korelacije i ostalo.

8.3. Rezultati istraživanja

Kroz sljedeće tabelarne i grafičke prikaze analizirat će se i prikazati rezultati istraživanja dobiveni procesom anketiranja studentske populacije i djelatnika fakulteta, točnije Sveučilišta u Mostaru.

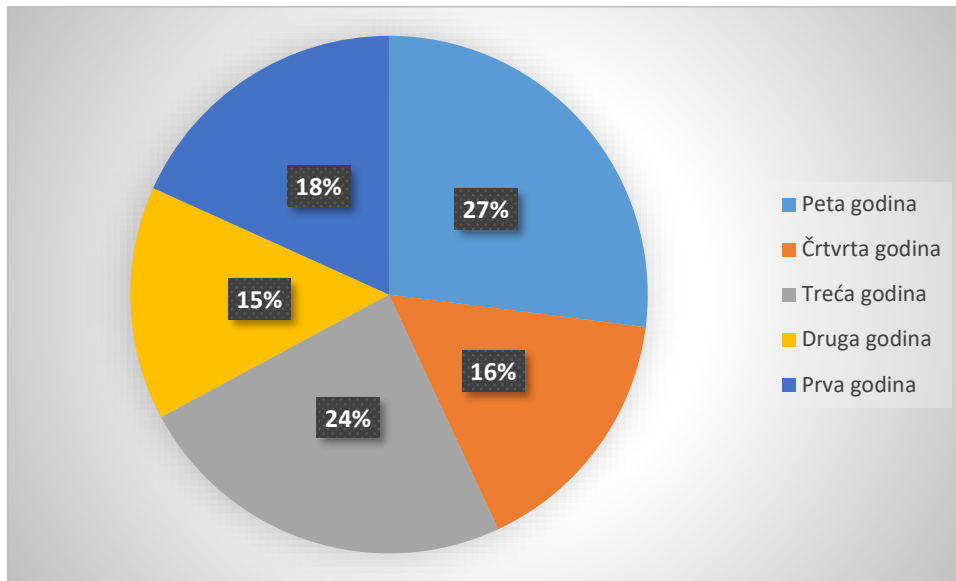
Grafički prikaz 1. Spol - studentska populacija

Izvor: izrada autora

S obzirom na spol, veći udio čine ženske osobe (81%) što je u apsolutnom iznosu ukupno 111 žena, u odnosu na muški spol (19%) što u apsolutnom odnosu iznosi 26 muškaraca, što se pokazalo statistički značajno ($\chi^2=52,73$; $p>0,05$). Broj stupnjeva slobode je $2-1=1$. Dobiveni hi-kvadrat (52,73) i veći je od 3,84 na jedan stupanj slobode, pa se zaključuje da postoji statistički značajna razlika u frekvenciji žena i muškaraca u ukupnom ispitanom uzorku kod studenata. Dobiveni hi-kvadrat znatno je veći od granične vrijednosti 3,84 pa se zaključuje da uzorak odstupa statistički značajno od stvarne proporcije žena i muškaraca u uzorku. Dobiveni $\chi^2= 52,73$, $df = (2-1) = 1$, Granični $\chi^2 (5\%) = 3,84$. Upotrijebljen je jedan stupanj slobode na 5% signifikantnosti što iz tablice graničnih vrijednosti iznosi 3,84.

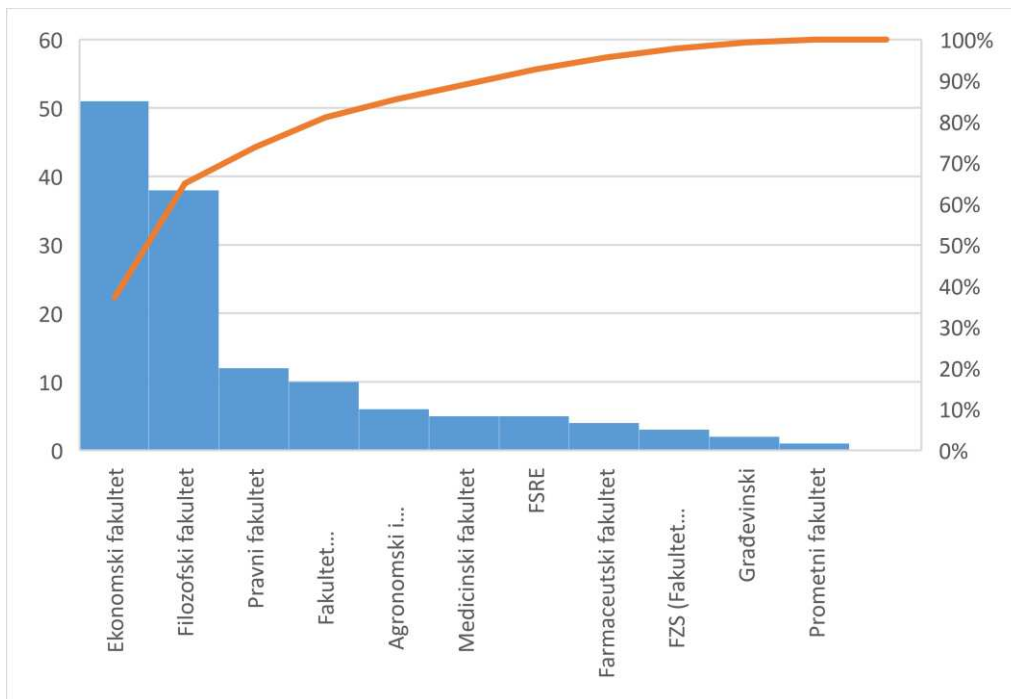
Grafički prikaz 2. Godina studija - studenti

Izvor: izrada autora

U distribuciji podataka kod ispitanika kada se radi o stupnju godine koju studenti pohađaju na fakultetu iz grafičkog prikaza 2. vidljivo je da je najviše ispitanika na petoj godini 27%, a najmanje studenata je na drugoj godini i to 15%. U ukupnom uzorku od 137 studenata nije se pokazala se statistički značajna razlika po pitanju stupnja godine koju pohađaju. Broj stupnjeva slobode je $5-1=4$. Dobiveni $\chi^2=7,78$ i manji je od 9,48 na četiri stupnja slobode, pa se zaključuje da ne postoji statistički značajna razlika između studentske populacije po pitanju stupnja godine koju pohađaju.

Grafički prikaz 3. Fakultet - studenti

Izvor: izrada autora

Iz grafičkog prikaza 3. razvidno je da je najviše ispitanika s Ekonomskog i Filozofskog fakulteta, a najmanje ispitanika pohađa Prometni fakultet u ispitanom uzorku. Naime, u distribuciji podataka po pitanju fakulteta koji studenti pohađaju pokazala se statistički značajna razlika. Broj stupnjeva slobode je $11-1=10$. Dobiveni $\chi^2=36,66$ i veći je od graničnog 18,30 na deset stupnjeva slobode, pa se zaključuje da postoji statistički značajna razlika između studentske populacije po pitanju fakulteta koji pohađaju.

Sukladno statističkom izračunu neparametrijskog hi-kvadrata za spol, fakultet i godinu studija *samo se djelomično može potvrditi (H1) kojom se pretpostavljalo da neće postojati statistički značajna razlika između spolova, godine studija i fakulteta kod ispitanih studenata. U ovom slučaju potvrđuje se samo po pitanju stupnja godine koju studenti pohađaju jer se samo kod te distribucije podataka nije pokazala statistički značajna razlika.*

Sam Bolonjski sustav definiran je kroz pristup prema kojem se na temelju precizno definiranih ishoda učenja određuju aktivnosti studenata kroz koje oni razvijaju predviđene kompetencije i određuje se njihovo opterećenje kroz ECTS bodove. Na temelju predviđenih ishoda učenja, određuju se i metode procjenjivanja postignuća svakog ishoda te način ocjenjivanja studenata. S obzirom na navedeno kako bi se procijenili stavovi studenata o pozitivnim promjenama u

kvaliteti studiranja na Sveučilištu pretpostavlja se da njihovi stavovi i ocjena zadovoljstva zapravo ovise o razini upoznatosti s Bolonjskim procesom i zadovoljstvom primjene Bolonjskog procesa na Sveučilištu. Stoga su se ove dvije varijable postavile u korelativni odnos gdje neovisnu varijablu predstavlja razina upoznatosti s Bolonjskim procesom i zadovoljstvo primjene, a ovisnu varijablu predstavljaju stavovi o pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja.

(H2) Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između razine upoznatosti i zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa i ocjene stupnja pozitivnih promjene u kvaliteti studiranja na Sveučilištu kod studenata. Izračunom tablice linearnih vrijednosti dobiveni su podaci u Tablici 1.

Tablica 1. Izračun jednadžbi

SLOPE	regresijski koeficijent b	0,057039055
INTERCEPT	konstantni član a	2,7655794
RSQ	koeficijent determinacije	0,568505367
COVAR	kovarijanca	0,203123569
CORREL	koeficijent korelacije	0,753992949
PEARSON	Pearsonov koeficijent korelacije	0,753992949
AVERAGE	Aritmetička sredina	2,893917275
T.TEST	Studentov test	0,199329763

Izvor: Izrada autora

Jednadžba regresije koja govori o tome kako ocjena zadovoljstva pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja (Y) ovisi o razini upoznatosti i ocjeni zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa (X) glasi:

$$Y' = a + bx$$

Konstantni član a 2,7655794

Konstantni član b 0,0570390

$$Y' = 2,7655794 + 0,0570390x$$

Vrijednost koeficijenta determinacije kreće se u intervalu $0 \leq r^2 \leq 1$. Regresijski model reprezentativniji je ako je ovaj pokazatelj bliži 1. Teorijska granica reprezentativnosti modela

je 0,9. r2 koeficijent determinacije iznosi 0,56850 što znači da je modelom protumačeno 56,85 % svih odstupanja pa se može zaključiti da je model približno dobar i reprezentativan.

Pearsonov koeficijent može poprimiti vrijednost u rasponu od -1 do +1. Ukoliko je vrijednost koeficijenta u rasponu od 0 do 1 korelacija je pozitivna i označava sukladan rast vrijednosti obje skupine kao što je u ovom slučaju gdje Pearsonov koeficijent korelacije iznosi 0,753992949 i ima pozitivan predznak. Shodno tome, može se zaključiti da je veza između ocjene razine upoznatosti i ocjene zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa na fakultetu i ocjene zadovoljstva pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja pozitivna i približno jaka.

Tablica 2. Skewnes i Kurtosis

Skewnes	0,426761378
Kurtosis	-0,40299628

Izvor: Izrada autora

Kurtosis je koeficijent spljoštenosti, odnosno parametar koji nam pruža informacije o rasprostranjenosti distribucije, odnosno govori o tome u kojoj mjeri su vrijednosti rasprostranjene oko aritmetičke sredine. Ukoliko distribucija ima vrijednost 3 onda je u pitanju normalna distribucija, manji je od 3 ako je distribucija zašiljenija od normalne, veća od 3 ako je distribucija spljoštenija od normalne. S obzirom da u ovom slučaju kurtosis iznosi -0,40299628 manji je od 3 zaključuje se da distribucija zašiljenija od normalne.

Skewness predstavlja koeficijent asimetrije koji pokazuje je li je distribucija asimetrična lijevo ili udesno. Distribucija je asimetrična ulijevo kada je negativna vrijednost koeficijenta, a simetrična je udesno kada je vrijednost koeficijenta asimetrije pozitivna (odnosno vrijednost ovoga koeficijenta se gleda u odnosu na nulu, manje od nula-asimetrična ulijevo, veće od nula-simetrična udesno). U našem slučaju iznosi 0,426761378 i pozitivna je te ide asimetrično u desno.

Dobiveni $t = 0,199329763$

$df = N-1 = 120$

Granični $t (5\%) = 1.980$

Granični $t (1\%) = 2.617$

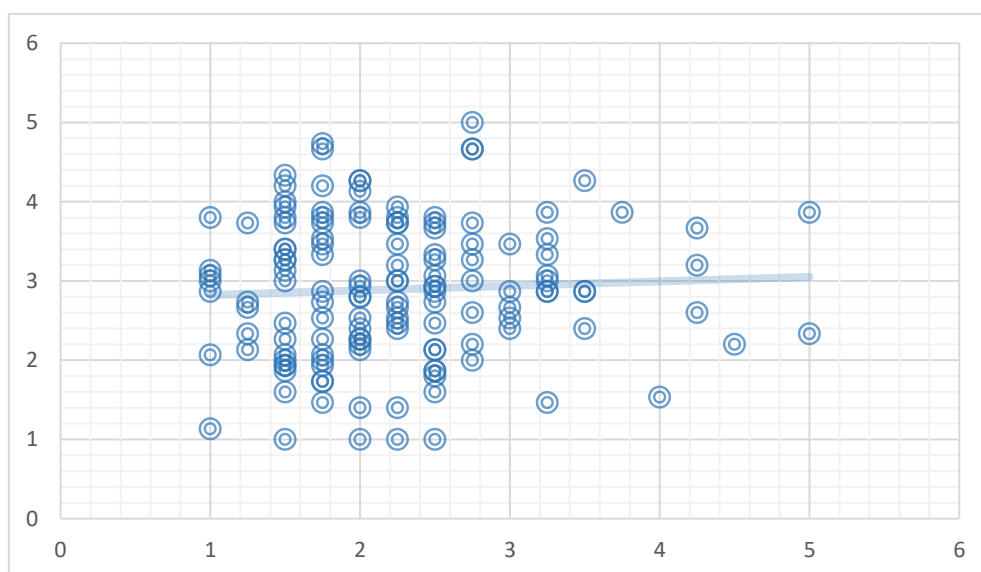
$P < 0.05$

Razlika se nije pokazala statistički značajna na 1% signifikantnosti, no na 5% se pokazala statistički značajnom. S obzirom da se radi o malim razlikama u vrijednostima, uzet će se mjerena vrijednost na 5% signifikantnosti. S obzirom na to da se uzima parametar na 5% signifikantnosti, može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika između ocjene razine upoznatosti i ocjene zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa na fakultetu i ocjene zadovoljstva pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja.

Dakle, *prihvaća se hipoteza (H2) koja glasi da postoji pozitivna veza između razine upoznatosti i zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa i ocjene stupnja pozitivnih promjene u kvaliteti studiranja na Sveučilištu kod studenata*. Prema tome, isto bi se moglo protumačiti da će zapravo ocjena studenata o pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja s primjenom Bolonjskog procesa ovisiti o tome koliko su upoznati s primjenom Bolonjskog procesa na fakultetu i samom Bolonjskom deklaracijom.

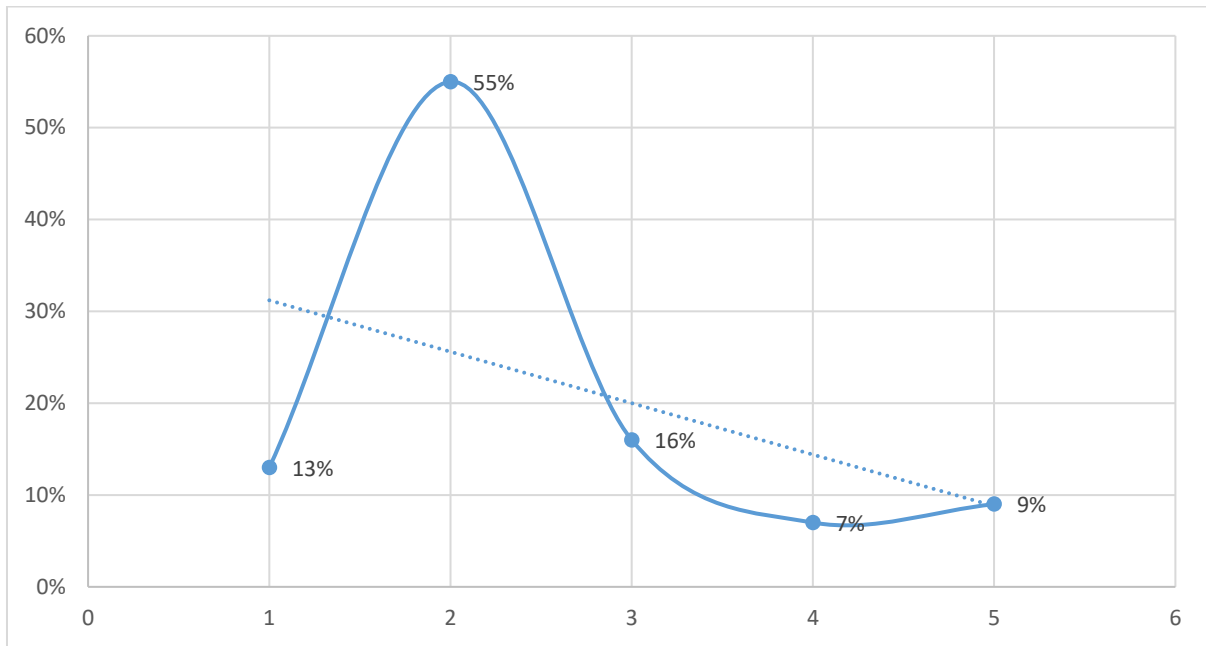
Ako studenti ne poznaju dovoljno dobro kako funkcionira Bolonjski sustav i ako su pretežito nezadovoljni njezinom primjenom očekuje se isto da će negativnije ocijeniti stupanj pozitivnih promjena u kvaliteti studiranja, a i obrnuto. Obrnutu vezu potvrđuje korelacija ranga jer Spearmanov kkoeficijent korelacije ranga pozitivan $r_s=0,62$. Dijagram rasipanja prikazuje približno linearno koreliranje postavljenih varijabli te da ocjene najviše koreliraju oko manjih vrijednosti prema čemu se može zaključiti da studenti nisu najbolje upoznati s primjenom procesa i ne pokazuju zadovoljstvo u visokim razinama, a sukladno tome visoko ne ocjenjuju niti pozitivne promjene u kvaliteti studiranja s primjenom Bolonjskog procesa.

Grafički prikaz 4. Dijagram rasipanja

Izvor: Izrada autora

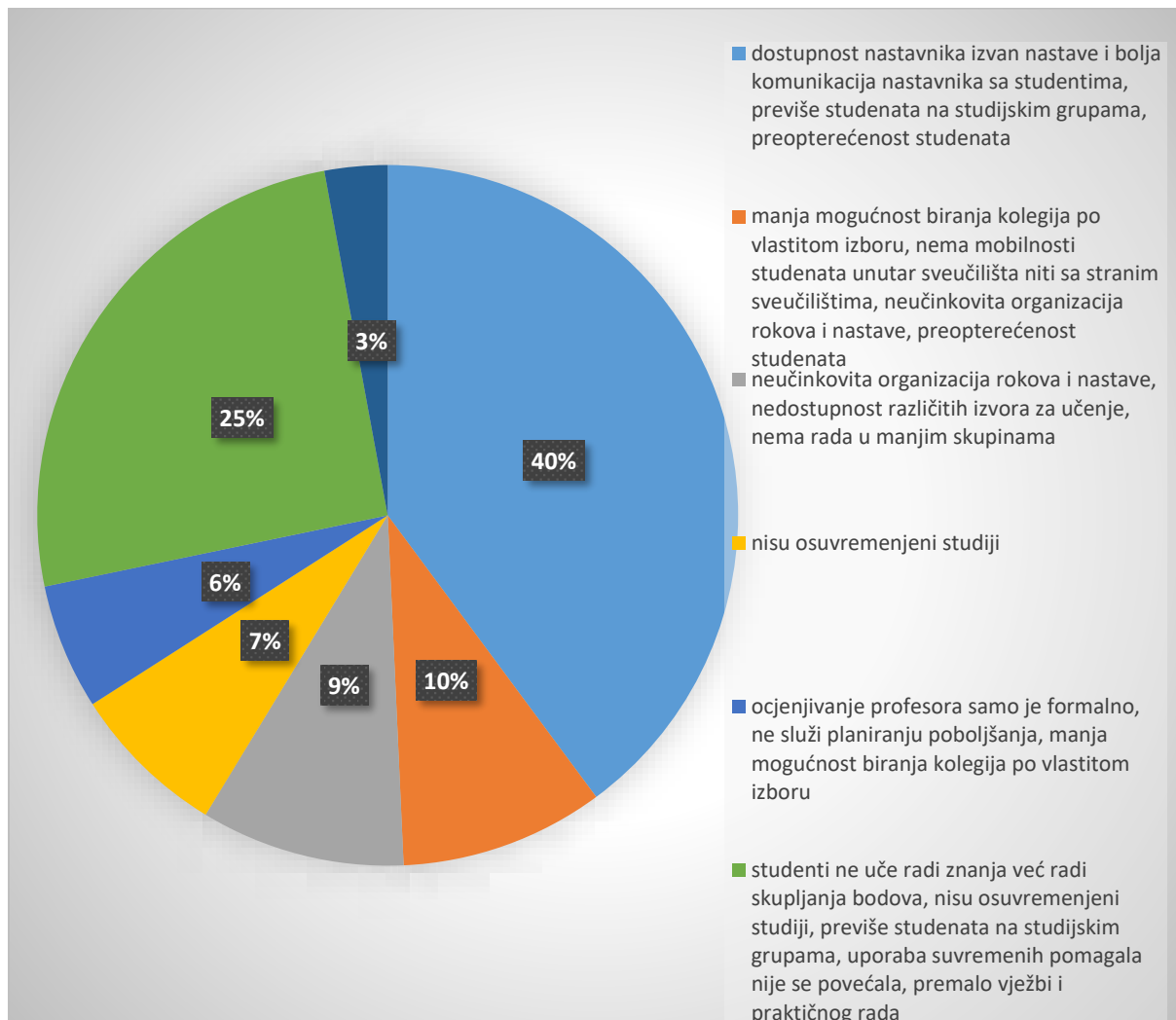
Grafički prikaz 5. Elementi Bolonjskog procesa - studenti

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 5. prikazuje odgovore o elementima Bolonjskog procesa. Studenti su zamoljeni da navedu o kojim elementima Bolonjskog procesa žele više znati. Ispitanici su mogli izabrati više odgovora. U distribuciji podataka ispitanici najviše žele znati o mobilnosti studenata i to 55%. Ostali postotci u distribuciji podataka pripadaju elementima uvođenje više premeta 16%, ECTS bodovanje, veća dostupnost i raznovrsni izvori za učenje 13%, studentska evaluacija nastave i nastavnika 7% i veća dostupnost nastavnika izvan nastave 9%. Sukladno tome, *može se potvrditi (H3) da je od elemenata Bolonjskog procesa studentima najzanimljivija mobilnost i razmjena studenata.*

Grafički prikaz 6. Najčešće navedena očekivanja vezana uz Bolonjski proces - studenti

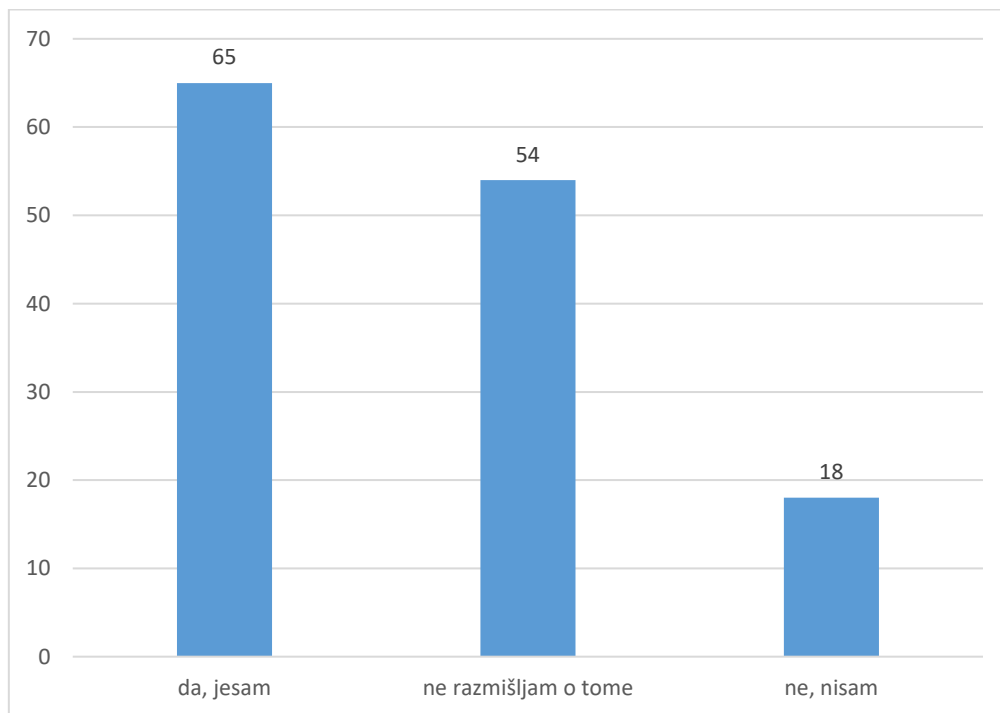

Izvor: Izrada autora

Studenti su zamoljeni da odgovore na pitanje koja su najčešće navedena očekivanja vezana uz bolonjski proces koja se nisu ostvarila. U distribuciji podataka oko 40% studenata smatra da je to dostupnost nastavnika izvan nastave i bolja komunikacija nastavnika sa studentima, previše studenata na studijskim grupama, preopterećenost studenata, dok njih oko 25% da studenti ne uče radi znanja već radi skupljanja bodova, nisu osuvremenjeni studiji, uporaba suvremenih pomagala nije se povećala, premalo vježbi i praktičnog rada. Generalno promatrajući odgovori studenata navode da u konačnici postoje mnoga neispunjena očekivanja po pitanju primjene Bolonskog procesa na Sveučilištu u Mostaru te da u ovom segmentu postoji mnogo prostora za poboljšanje i razvoj.

Kao glavne uzroke neispunjenja očekivanja studenti navode lošu organizaciju Bolonjskog procesa, manjak sredstava za dobru provedbu Bolonjskog procesa (manjak kadrova, prostori i uvjeti za rad), ne postojanje provjere kvalitete izvođenja studijskih programa koja će uključivati i sankcije, previše gradiva i previše modula, slaba informiranost studenata, nedostatak kreativnosti i ostalo.

Grafički prikaz 7. Boravak na stranom sveučilištu - studenti

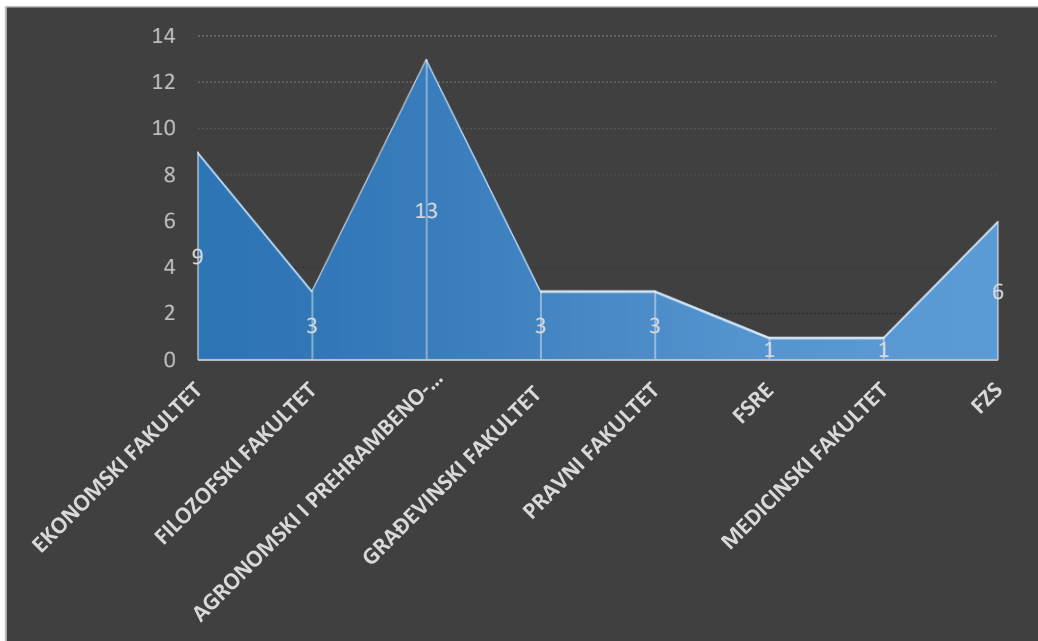

Izvor: Izrada autora

Studenti su zamoljeni da daju odgovor na pitanje jesu li zainteresirani za boravak na stranom sveučilištu, pa je približno 50% njih odgovorilo da su zainteresirani, približno 40% ih uopće ne razmišlja o tome dok približno 10% njih uopće nije zainteresirano. Distribucija odgovora za ovo pitanje prikazana je grafičkim prikazom 7.

Procesom anketiranja obuhvaćeno je i nastavno osoblje. On-line anketni upitnik bio je kreiran posebno za njih, kao i za studente. Anketni upitnik namijenjen nastavnom osoblju je ispunilo 39 djelatnika.

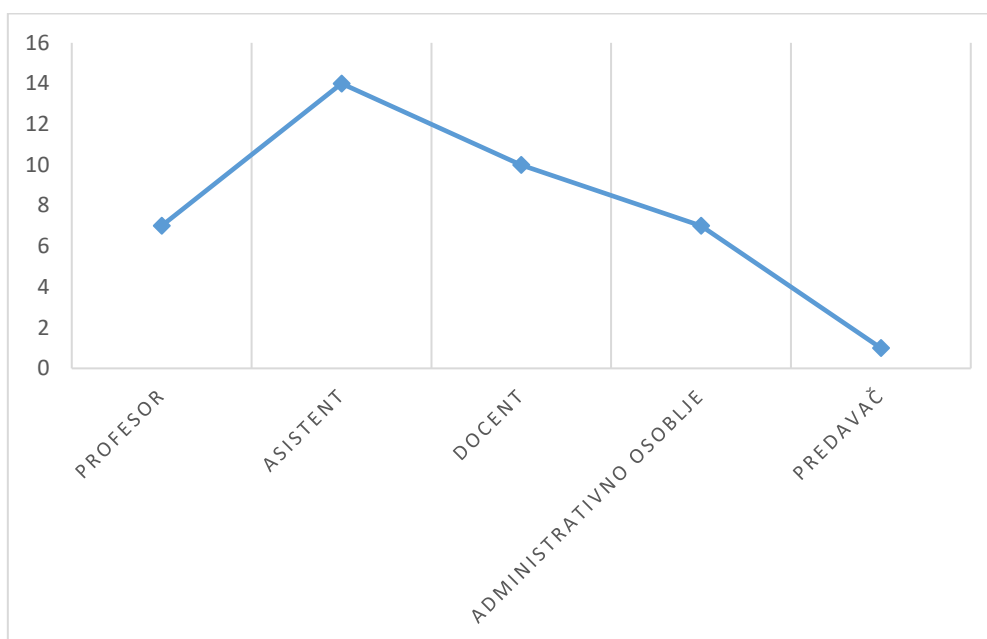
Grafički prikaz 8. Fakultet - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 8. prikazuje distribuciju podataka ispitanika ovisno o tome na kojem fakultetu rade. Najviše ispitanika je zaposleno na Agronomsko – prehrambeno tehnološkom fakultetu, dok je najmanje ispitanika zaposleno na FSRE i Medicinskom fakultetu. Naime, u distribuciji podataka po pitanju fakulteta na kojima se djelatnici zaposleni nije se pokazala statistički značajna razlika. Broj stupnjeva slobode je $8-1=7$. Dobiveni $\chi^2=7,53$ i veći je od graničnog 14,06 na sedam stupnjeva slobode, pa se zaključuje da ne postoji statistički značajna razlika između djelatnika po pitanju fakulteta na kojem su zaposleni.

Grafički prikaz 9. Radno mjesto - djelatnici

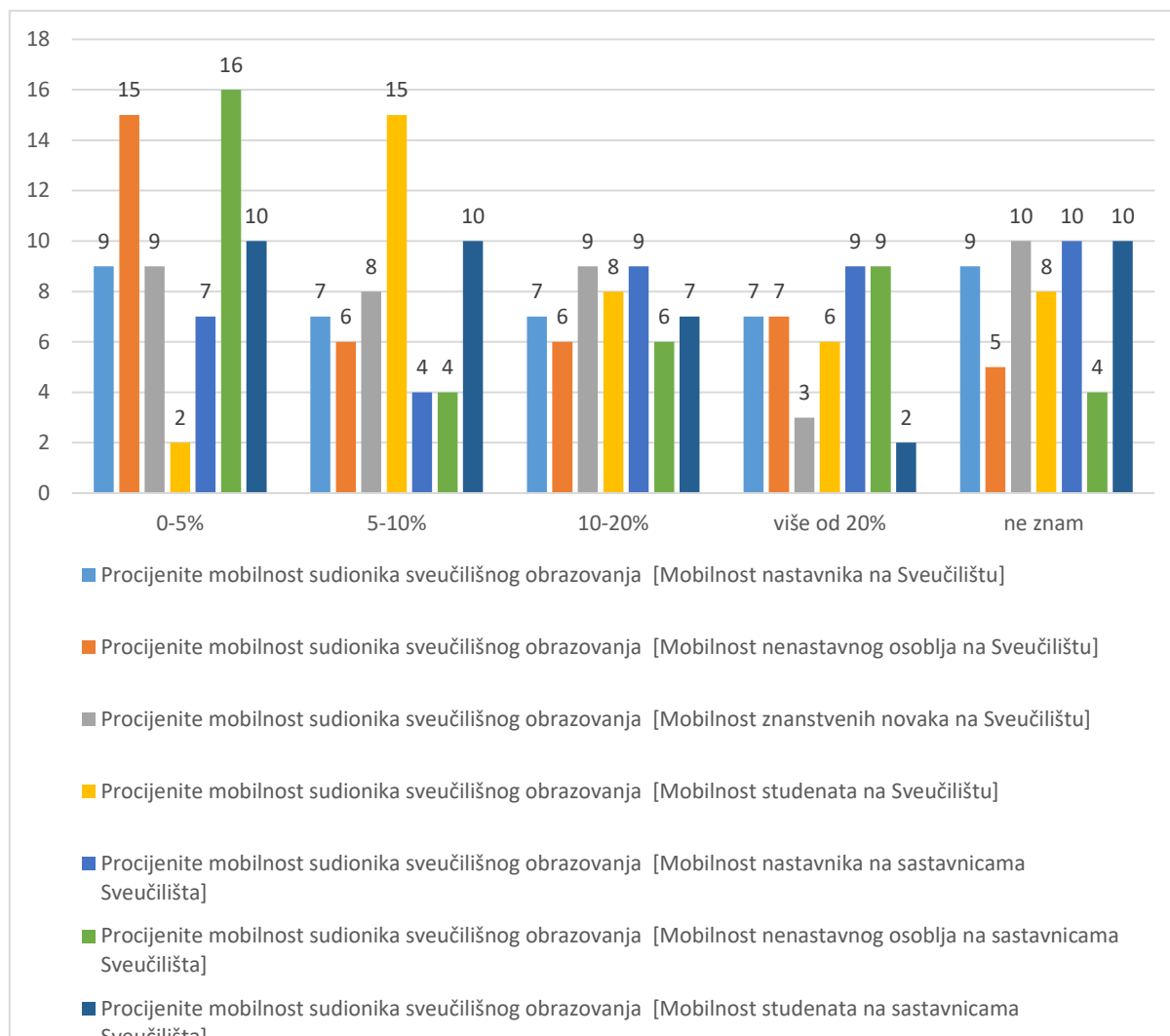
Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 9. prikazuje distribuciju podataka ispitanika ovisno o tome po kojoj osnovi su zaposleni na fakultetu. Najviše ispitanika među ispitanim djelatnicima su asistenti, dok najmanje ispitanika je zaposleno u svojstvu predavača. Približno isti broj ispitanika je zaposleno u svojstvu profesora i docenta. U ukupnom uzorku od 39 djelatnika se pokazala statistički značajna razlika po pitanju zaposlenih na fakultetu. Broj stupnjeva slobode je $5-1=4$. Dobiveni $\chi^2=11,97$ i veći je od 9,48 na četiri stupnja slobode, pa se zaključuje da postoji statistički značajna razlika radnog mjesta među djelatnicima.

Sukladno statističkom izračunu neparametrijskog hi-kvadrata za radno mjesto i fakultet na kojem djelatnici radne djelomično se može djelomično potvrditi hipoteza (H_5) da neće postojati statistički značajna razlika između radnog mjesta i fakulteta kod ispitanih djelatnika. *U ovom slučaju potvrđuje se samo po pitanju fakulteta, no ne i radnog mjesta kod ispitanih djelatnika.*

Djelatnici su zamoljeni da odgovore na pitanja vezana za procjenu mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja i to: mobilnost nastavnika na Sveučilištu, mobilnost nenastavnog osoblja na Sveučilištu, mobilnost znanstvenih novaka na Sveučilištu, mobilnost studenata na Sveučilištu, mobilnost nastavnika na sastavnicama Sveučilišta i mobilnost nenastavnog osoblja na sastavnicama Sveučilišta te mobilnost studenata na sastavnicama Sveučilišta.

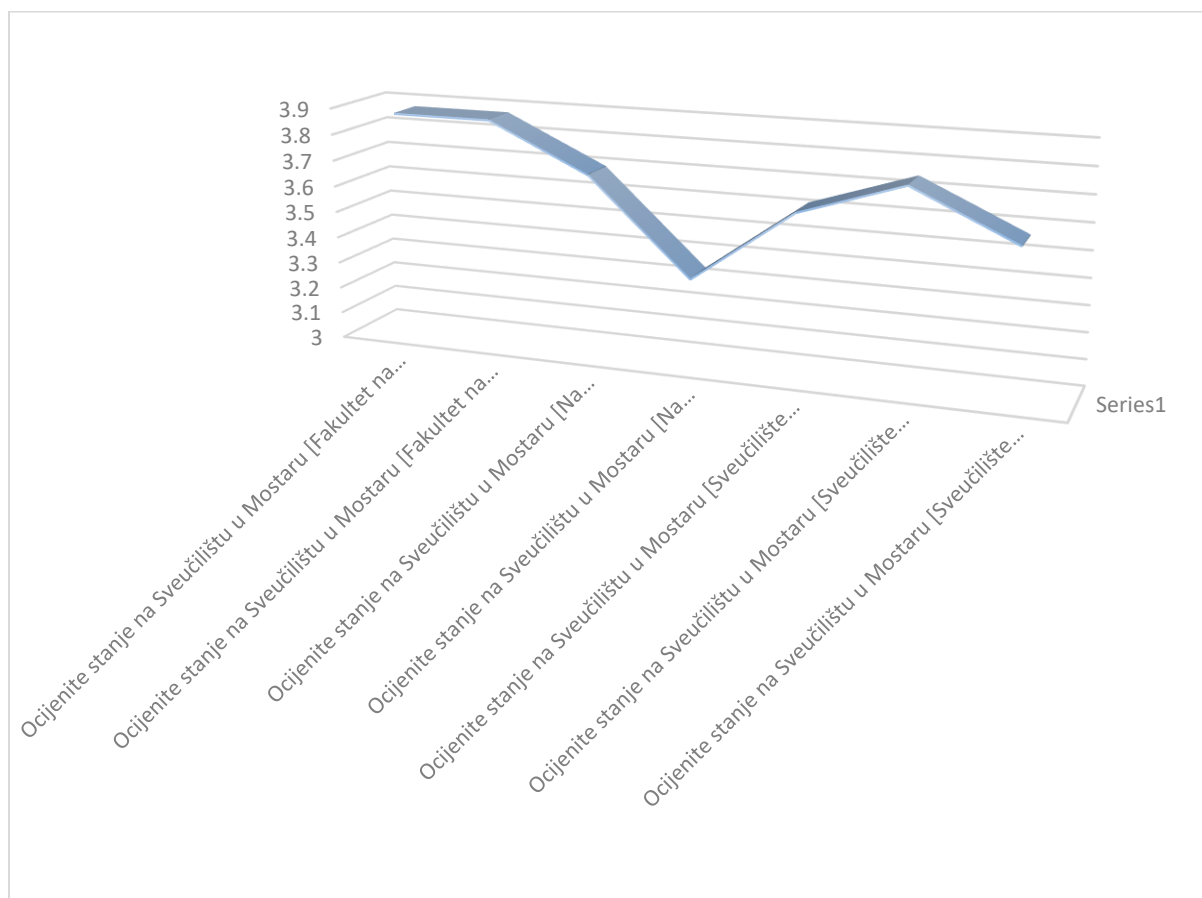
Grafički prikaz 10. Procjena mobilnosti studenata - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 10. prikazuje procjenu mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja od strane djelatnika. Iz tablice je razvidno da više od 60% ispitanih jedinica odnosno djelatnika smatra da ukupna mobilnost za sve sudionike u rasponu od 0-10%. Dobar dio ispitanika se izjasnio da uopće ne zna kolika je mobilnost sudionika sveučilišta. Za bilo koju vrstu mobilnosti (bilo studenata, nastavnog osoblja ili nekog drugog) vrlo malo ispitanika smatra da je ta mobilnost više od 20%. Sukladno tome, *odbija se (H4) hipoteza da će ocjena mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja biti viša od 20% (od strane djelatnika).*

Grafički prikaz 11. Ocjena stanja na Sveučilištu - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Tablica 3. Prosječne vrijednosti ocjene stanja na Sveučilištu

Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Fakultet na kojem radite vodi jasnu politiku]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Fakultet na kojem radite ima jasnu misiju i viziju.]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Na Sveučilištu u se poštuju akademske slobode.]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Na Sveučilištu se vodi cjelovita i uravnotežena briga o zapošljavanju znanstvenih novaka.]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Sveučilište uživa ugled među studentima.]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Sveučilište uživa ugled u lokalnoj zajednici.]	Ocjenite stanje na Sveučilištu u Mostaru [Sveučilište uživa ugled među zaposlenicima.]
3,871795	3,871795	3,692308	3,333333	3,615385	3,74359	3,564103

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 11. i Tablica 3. prikazuju ponderirani prosjek ocjena tvrdnji o stanju na Sveučilištu. Svaka prosječna ocjena je iznad 3, pa se može potvrditi hipoteza da (*H6*) da će ocjena stanja na Sveučilištu u Mostaru kod prosječnih ocjena biti veća od 3 (od strane djelatnika). Najveću prosječnu ocjenu djelatnici su dali po pitanju vođenja jasne politike, misije i vizije koju je fakultet postavio. Najmanju prosječnu ocjenu su dali tvrdnji da Sveučilište uživa ugled među zaposlenicima.

U ovoj dionici istraživanja nastojat će se utvrditi i analizirati odnos ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocijene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa.

S obzirom na navedeno kako bi se procijenili stavovi djelatnika o studentskom statusu na Sveučilištu pretpostavlja se da će ocjena položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa ovisiti o ocjeni intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata. Stoga su se ove dvije varijable postavile u korelativni odnos gdje neovisnu varijablu intenzitet korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata, a ovisnu varijablu predstavlja položaj studenata u kontekstu Bolonjskog procesa.

Dakle, postavljena hipoteza je glasila (*H7*) "Pretpostavlja se da postoji pozitivna veza između ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocjene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa (od strane djelatnika)".

Izračunom tablice linearnih vrijednosti dobiveni su podaci u Tablici 1.

Tablica 4. Izračun jednadžbi

SLOPE	regresijski koeficijent <i>b</i>	0,321113614
INTERCEPT	konstantni član <i>a</i>	2,010061607
RSQ	koeficijent determinacije	0,649295368
COVAR	Kovarijanca	1,585617224
CORREL	koeficijent korelacije	0,805788662
PEARSON	Pearsonov koeficijent korelacije	0,805788662
AVERAGE	Aritmetička sredina	3,164835564
T.TEST	Studentov test	0,004219442

Izvor: Izrada autora

Jednadžba regresije koja govori o tome kako položaj studenata u kontekstu Bolonjskog procesa (*Y*) ovisi o intenzitetu korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata (*X*) glasi:

$$Y'=a+bx$$

Konstantni član a 2,010061607

Konstantni član b 0,321113614

$$Y'= 2,010061607 + 0,321113614x$$

Vrijednost koeficijenta determinacije kreće se u intervalu $0 \leq r^2 \leq 1$. Regresijski model reprezentativniji je ako je ovaj pokazatelj bliži 1. Teorijska granica reprezentativnosti modela je 0,9. r^2 koeficijent determinacije iznosi 0,649295368 što znači da je modelom protumačeno 64,92 % svih odstupanja pa se može zaključiti da je model približno dobar i reprezentativan.

Pearsonov koeficijent može poprimiti vrijednost u rasponu od -1 do +1. Ukoliko je vrijednost koeficijenta u rasponu od 0 do 1 korelacija je pozitivna i označava sukladan rast vrijednosti obje skupine kao što je u ovom slučaju gdje Pearsonov koeficijent korelacije iznosi 0,805788662 i ima pozitivan predznak. Shodno tome, može se zaključiti da je veza između položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa i intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata pozitivna i približno jaka.

Tablica 5. Skewnes i Kurtosis

Skewnes	-0,087472206
Kurtosis	-0,065671489

Izvor: Izrada autora

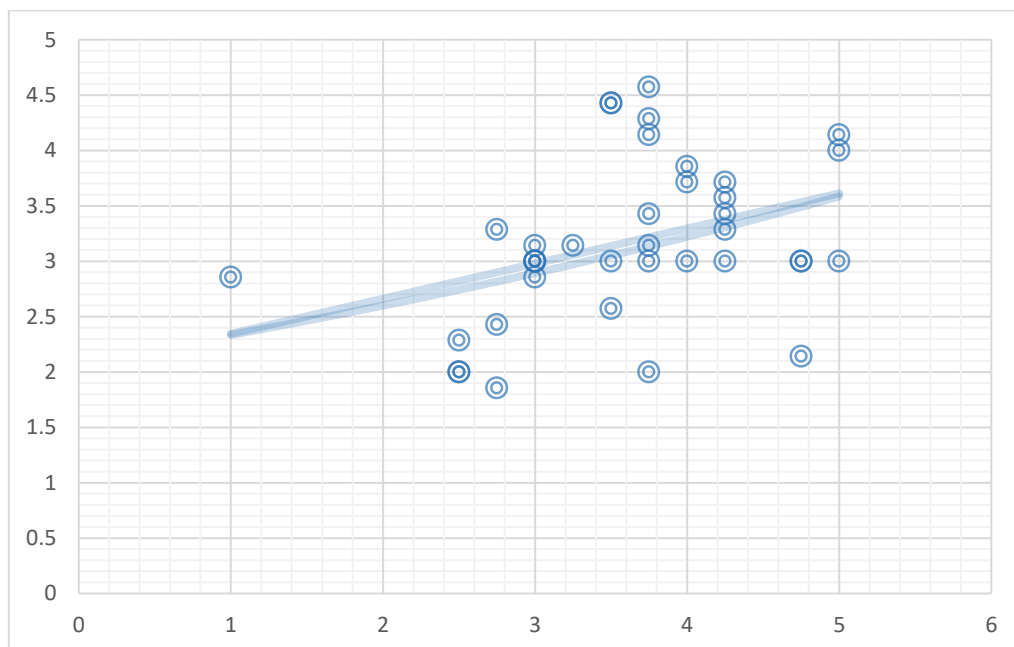
Kurtosis je koeficijent spljoštenosti, odnosno parametar koji nam pruža informacije o rasprostranjenosti distribucije, odnosno govori o tome u kojoj mjeri su vrijednosti rasprostranjene oko aritmetičke sredine. Ukoliko distribucija ima vrijednost 3 onda je u pitanju normalna distribucija, manji je od 3 ako je distribucija zašiljenija od normalne, veća od 3 ako je distribucija spljoštenija od normalne. S obzirom da u ovom slučaju kurtosis iznosi -0,065671489 i manji je od 3 zaključuje se da distribucija zašiljenija od normalne.

Skewness predstavlja koeficijent asimetrije koji pokazuje je li je distribucija asimetrična lijevo ili udesno. Distribucija je asimetrična ulijevo kada je negativna vrijednost koeficijenta, a simetrična je udesno kada je vrijednost koeficijenta asimetrije pozitivna (odnosno vrijednost ovoga koeficijenta se gleda u odnosu na nulu, manje od nula-asimetrična ulijevo, veće od nula-simetrična udesno). U ovom slučaju iznosi -0,087472206, pa je distribucija podataka asimetrična u lijevo.

Dakle, prihvaća se hipoteza (H7) da postoji pozitivna veza između ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocjene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa. Prema tome, isto bi se moglo protumačiti da će ocjena položaja studenata na fakultetu ovisiti od ocjene djelatnika o intenzitetu korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata. Dakle, ako je intenzitet korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata bolji i zadovoljavajući, položaj i status studenata će biti bolji i obrnuto.

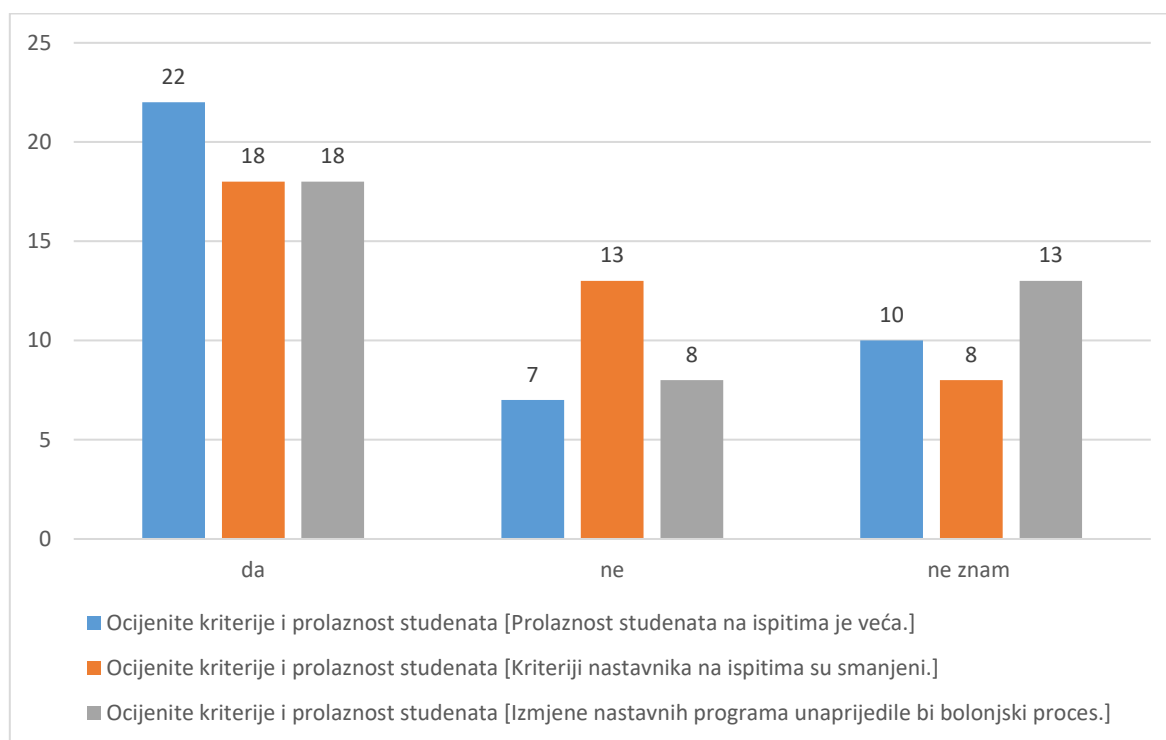
Obrnutu vezu potvrđuje korelacija ranga jer Spearmanov koeficijent korelacije ranga pozitivan $r_s=0.72$. Dijagram rasipanja prikazuje približno linearno koreliranje postavljenih varijabli te da ocjene najviše koreliraju oko viših vrijednosti prema čemu se može zaključiti da su djelatnici višim ocjenama ocjenjivali intenzitet različitih korištenja načina ispitivanja i položaj studenata.

Grafički prikaz 12. Dijagram rasipanja - djelatnici

Izvor: Izrada autora

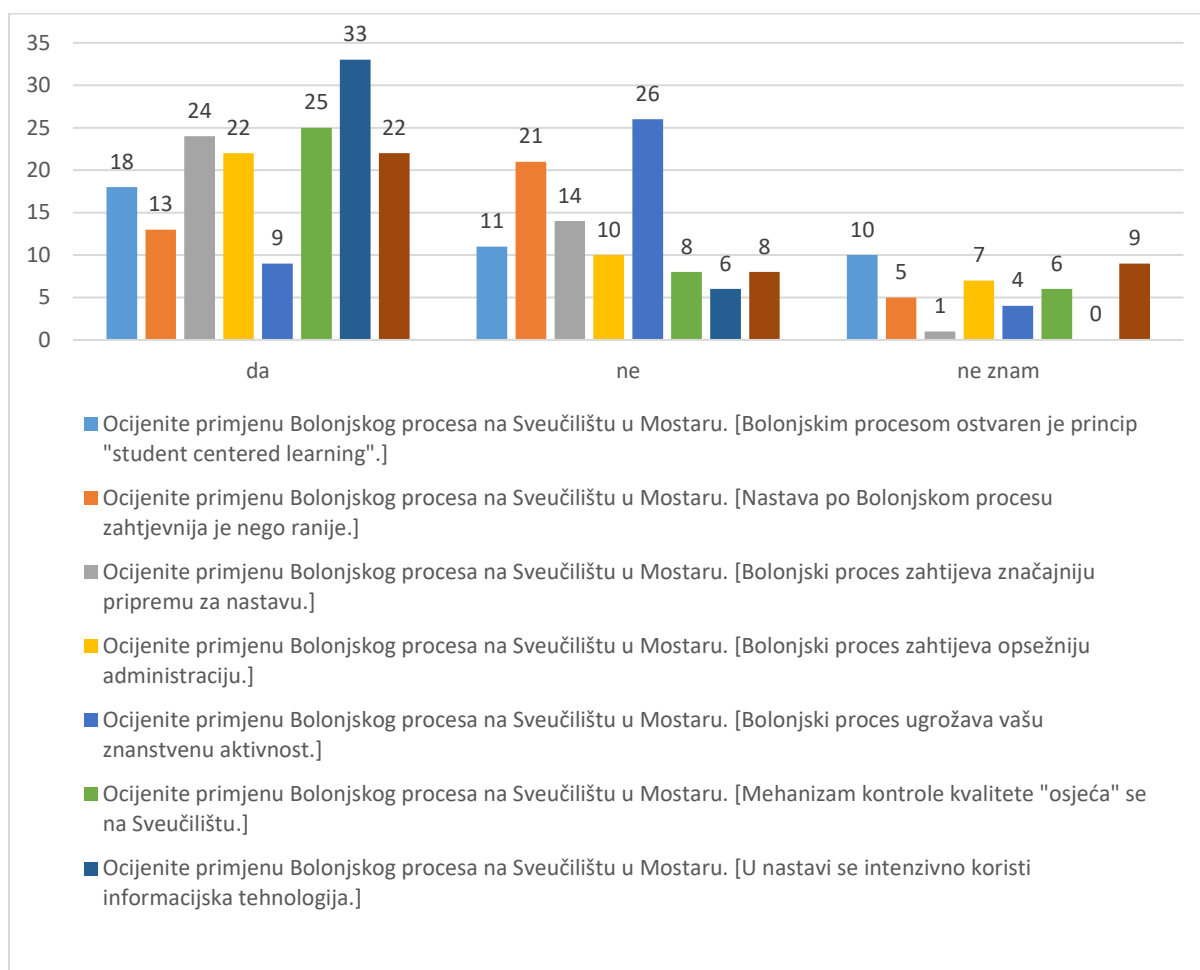
Grafički prikaz 13. Kriterij prolaznosti - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 13. prikazuje distribuciju odgovora djelatnika po pitanju mišljenja o kriterijima prolaznosti studenata. Više od 50% ispitanih jedinica smatra da je prolaznost studenata veća, dok približno 30% njih smatra da prolaznost nije veća. Oko 47% ispitanika smatra da su kriteriji nastavnika smanjeni i da bi izmjena nastavnih programa unaprijedila Bolonjski proces. Dobar dio ispitanika, približno 20% uopće ne zna kakvi su kriteriji prolaznosti. S obzirom na to da je dio ispitanika neodlučan i ne zna kakvi su kriteriji prolaznosti, a više od 50% njih smatra da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji nešto sniženi može se *potvrditi hipoteza da većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji na ispitima sniženi.*

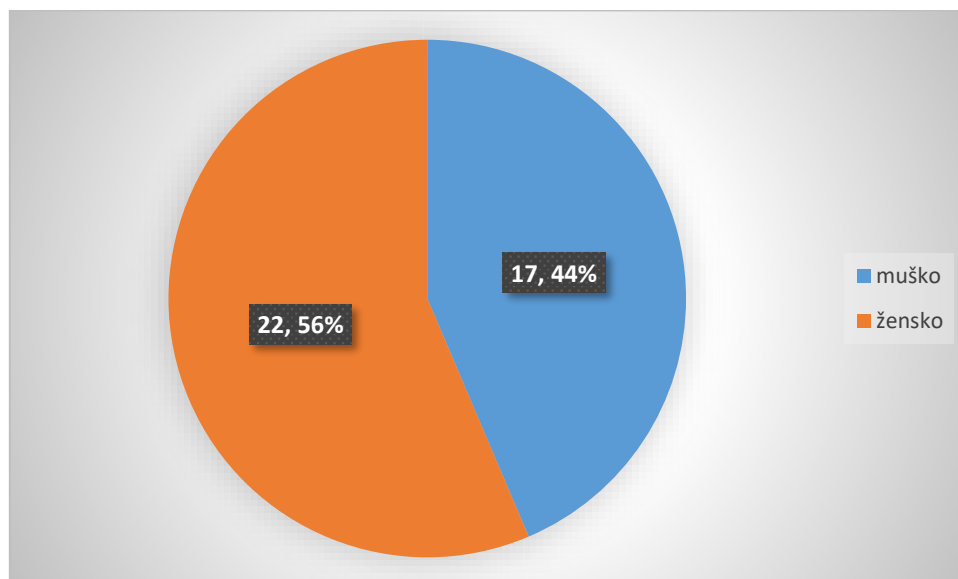
Grafički prikaz 14. Ocjena primjene Bolonjskog procesa na Sveučilištu - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Ispitanici su zamoljeni da iskažu svoje slaganje s primjenom Bolonjskog procesa na Sveučilištu u Mostaru. Više od 86% ispitanika smatra da je Bolonjskim procesom ostvaren princip "student centered learning", dakle smatraju da se ostvario princip učenja koje je usmjereno na učenika. Razvidno je da skoro 70% ispitanika ne smatra da Bolonjski proces ugrožava njihovu znanstvenu aktivnost. Jednako tako više od 55% ispitanika smatra da nastava po Bolonjskom procesu nije zahtjevnija nego ranije, no isto tako više od 55% njih smatra da Bolonjski proces zahtijeva opsežniju administraciju. Više od 90% ispitanika smatra da se u nastavi intenzivno koriste informacijske tehnologije, dok više od 60% njih smatra da Bolonjski proces zahtijeva značajniju pripremu za nastavu. Više od 60% ispitanika smatra da se osjećaju mehanizmi kontrole. Sukladno tim podacima može se djelomično potvrditi hipoteza (*H9*) da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da primjena Bolonjskog procesa zahtijeva veću pripremu nego ranije, opsežniju administraciju, stalnu uporabu tehnologije i veće mehanizme kontrole.

Grafički prikaz 15. Spol - djelatnici

Izvor: Izrada autora

Grafički prikaz 15. prikazuje udio muškaraca i žena u ispitanom uzorku. U ispitanom uzorku 56% je žena, a 44% muškaraca.

Sukladno rezultatima istraživanja mogu se navesti sljedeći zaključci:

- studenti nisu generalno zadovoljni primjenom Bolonjskog procesa na Sveučilištu
- studenti nisu dovoljno upoznati s kvalitetom primjene Bolonjskog procesa i nisu dovoljno upoznati s Bolonjskom deklaracijom općenito
- nedovoljna je harmonizacija sustava obrazovanja na Sveučilištu u vidu zajedničkih aktivnosti i rješenja
- djelatnici su u konačnici zadovoljniji sveukupnom ocjenom Sveučilišta i većina njih smatra da fakulteti imaju jasnu politiku, viziju i misiju
- većina djelatnika smatra da je prolaznost na ispitima veća i da su kriteriji na ispitima smanjeni
- većina djelatnika smatra da je mobilnost sudionika na Sveučilištu ispod 10%
- kod ispitanih studenata malo je velik nesrazmjer između spolova
- kod ispitanih studenata i djelatnika malo je velik nesrazmjer po pitanju fakulteta kojeg pohađaju ili na kojem predaju, pa više ispitanika s jednog fakulteta može dovesti do neiskrenih i nereprezentativnih odgovora u korist ili ne korist fakulteta
- studenti su zainteresirani za mobilnost i razmjenu na stranim Sveučilištima

- većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru se slaže s tim da primjena Bolonjskog procesa zahtijeva veću pripremu nego ranije, opsežniju administraciju, stalnu uporabu tehnologije i veće mehanizme kontrole.

Preporuke za poboljšanja i buduća istraživanja:

- provesti veća istraživanja na većem uzorku koja će ispitati sve parametre vezane za nezadovoljstvo primjenom Bolonjskog procesa na fakultetima
- kreirati sustave i mehanizme koji će raditi na harmonizaciji sustava obrazovanja na Sveučilištu u vidu zajedničkih aktivnosti i rješenja
- upoznavati studente s prednostima primjene Bolonjskog procesa kroz različite komunikacijske medije
- držati kriterije ocjenjivanja na višoj razini te pružiti više vrsta načina ocjenjivanja (kroz projekte, debate, case studye i slično),
- svaki fakultet bi trebao imati jasno određene ciljeve, misiju i viziju bez pretjeranih mehanizama kontrole koji mogu dovesti do manjka kreativnosti i inovativnosti u izvođenjima nastave
- buduća istraživanja bi trebala obuhvatiti veći broj ispitanika u uzorku i nastojati da bude relativno približan broj ispitanika po spolu, radnom mjestu i fakultetu koji pohađaju ili na kojem rade
- kreirati sustave koji će poticati mobilnost i razmjenu sudionika na Sveučilištu
- kroz različite komunikacijske kanale informirati sudionike Sveučilišta u Mostaru o mogućnostima razmjene i mobilnosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad se bavi istraživanjem implementacije Bolonjskog procesa kod akademskog i administrativnog osoblja te kod studenata čiji je reprezentativni uzorak bio anketiran, na temelju čega su se izvukli generalni zaključci uz postavljeni hipotetički okvir.

Jedan od osnovnih ciljeva, naveden još u Bolonjskoj deklaraciji 1999. godine, jeste olakšavanje zaposlenja po završetku studija što je u izvješću Federalnog ministarstva naznačeno kao problem. U postojećoj strukturi obrazovanja, svako od županijskih ministarstava obrazovanja na području svoje nadležnosti vrši slobodnu procjenu broja studenata koji će se upisati na prvu godinu studija. Uz teorijsko potkrijepljenje provedeno je empirijsko istraživanje.

Empirijsko istraživanje je provedeno u lipnju prošle godine 2020. godine, pomoću postupka anketiranja. Korišten je on-line anketni upitnik na prigodnom neprobabilističkom uzorku. Kreirane su dvije ankete, jedna je bila namijenjena studentima, a druga djelatnicima Sveučilišta u Mostaru. Anketni upitnik je ispunilo 137 studenata i 39 djelatnika Sveučilišta. Metoda znanstvenog istraživanja se može promatrati kao put i način dolaska do znanstvene spoznaje. Za potrebe ovog znanstvenog istraživanja koristile su se sljedeće znanstvene metode: metode dedukcije, metoda indukcije, metoda analize i metoda komparacije.

Kod prikupljanja podataka o indikatorima za mjerenje definiranih varijabli istraživanja koristile su se sljedeće tehnike prikupljanja podataka: anketni upitnik, analiza sadržaja, klasifikacija, i skaliranje. U ovom radu koristili su se postupci teorijskog i praktičnog istraživanja.

Sukladno statističkom izračunu neparametrijskog hi-kvadrata za spol, fakultet i godinu studija *samo se djelomično može potvrditi (H1) kojom se pretpostavljalo da neće postojati statistički značajna razlika između spolova, godine studija i fakulteta kod ispitanih studenata. U ovom slučaju potvrđuje se samo po pitanju stupnja godine koju studenti pohađaju jer se samo kod te distribucije podataka nije pokazala statistički značajna razlika.*

Kod hipoteze (H2) se pokazala statistički značajna razlika na 5% signifikantnosti, pa je zaključeno da postoji statistički značajna razlika između ocjene razine upoznatosti i ocjene zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa na fakultetu i ocjene zadovoljstva pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja. Pearsonov, Spearmanov koeficijent te koeficijent determinacije su potvrdile ovu vezu i reprezentativnost modela. Dakle, *prihvaćena je hipoteza (H2) koja glasi da postoji pozitivna veza između razine upoznatosti i zadovoljstva s primjenom Bolonjskog procesa i ocjene stupnja pozitivnih promjene u kvaliteti studiranja na Sveučilištu*

kod studenata. Prema tome, isto bi se moglo protumačiti da će zapravo ocjena studenata o pozitivnim promjenama u kvaliteti studiranja s primjenom Bolonjskog procesa ovisiti o tome koliko su upoznati s primjenom Bolonjskog procesa na fakultetu i samom Bolonjskom deklaracijom. Ako studenti ne poznaju dovoljno dobro kako funkcionira Bolonjski sustav i ako su pretežito nezadovoljni njezinom primjenom očekuje se isto da će negativnije ocijeniti stupanj pozitivnih promjena u kvaliteti studiranja, a i obrnuto. Dijagram rasipanja je prikazao približno linearno koreliranje postavljenih varijabli te da ocjene najviše koreliraju oko manjih vrijednosti prema čemu se može zaključiti da studenti nisu najbolje upoznati s primjenom procesa i ne pokazuju zadovoljstvo u visokim razinama, a sukladno tome visoko ne ocjenjuju niti pozitivne promjene u kvaliteti studiranja s primjenom Bolonjskog procesa.

Studenti su zamoljeni da navedu o kojim elementima Bolonjskog procesa žele više znati. Ispitanici su mogli izabrati više odgovora. U distribuciji podataka ispitanici najviše žele znati o mobilnosti studenata i to 55%. Ostali postotci u distribuciji podataka pripadaju elementima uvođenje više premeta 16%, ECTS bodovanje, veća dostupnost i raznovrsni izvori za učenje 13%, studentska evaluacija nastave i nastavnika 7% i veća dostupnost nastavnika izvan nastave 9%. Sukladno tome, *može se potvrditi (H3) da je od elemenata Bolonjskog procesa studentima najzanimljivija mobilnost i razmjena studenata.*

Studenti su zamoljeni da odgovore na pitanje koja najčešće navedena očekivanja vezana uz bolonjski proces koja se nisu ostvarila. U distribuciji podataka oko 40% studenata smatra da je to dostupnost nastavnika izvan nastave i bolja komunikacija nastavnika sa studentima, previše studenata na studijskim grupama, preopterećenost studenata, dok njih oko 25% da studenti ne uče radi znanja već radi skupljanja bodova, nisu osuvremenjeni studiji, uporaba suvremenih pomagala nije se povećala, premalo vježbi i praktičnog rada. Generalno promatrajući odgovori studenata navode da u konačnici postoje mnoga neispunjena očekivanja po pitanju primjene Bolonjskog procesa na Sveučilištu u Mostaru te da u ovom segmentu postoji mnogo prostora za poboljšanje i razvoj.

Kao glavne uzroke neispunjenja očekivanja studenti navode lošu organizaciju Bolonjskog procesa, manjak sredstava za dobru provedbu Bolonjskog procesa (manjak kadrova, prostori i uvjeti za rad), ne postojanje provjere kvalitete izvođenja studijskih programa koja će uključivati i sankcije, previše gradiva i previše modula, slaba informiranost studenata, nedostatak kreativnosti i ostalo.

Najviše ispitanika kod djelatnika je zaposleno na Agronomsko – prehrambeno tehnološkom fakultetu, dok je najmanje ispitanika zaposleno na FSRE i Medicinskom fakultetu. Najviše ispitanika među ispitanim djelatnicima su asistenti, dok najmanje ispitanika je zaposleno u svojstvu predavača. Približno isti broj ispitanika je zaposleno u svojstvu profesora i docenta.

Više od 60% ispitanih jedinica odnosno djelatnika smatra da ukupna mobilnost za sve sudionike u rasponu od 0-10%. Dobar dio ispitanika se izjasnio da uopće ne zna kolika je mobilnost sudionika sveučilišta. Za bilo koju vrstu mobilnosti (bilo studenata, nastavnog osoblja ili nekog drugog) vrlo malo ispitanika smatra da je ta mobilnost više od 20%. Sukladno tome, *odbija se hipoteza da će ocjena mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja biti viša od 20% (od strane djelatnika)*.

Prema statističkom izračunu neparametrijskog hi-kvadrata za radno mjesto i fakultet na kojem djelatnici radne djelomično se može djelomično potvrditi hipoteza (*H5*) *da neće postojati statistički značajna razlika između radnog mjesta i fakulteta kod ispitanih djelatnika*. U ovom slučaju potvrđuje se samo po pitanju fakulteta, no ne i radnog mjesta kod ispitanih djelatnika. Ponderirani prosjek ocjena tvrdnji o stanju na Sveučilištu za svaku tvrdnju je iznad 3, pa se može potvrditi hipoteza da (*H6*) *da će ocjena stanja na Sveučilištu u Mostaru kod prosječnih ocjena biti veća od 3 (od strane djelatnika)*. Najveću prosječnu ocjenu djelatnici su dali po pitanju vođenja jasne politike, misije i vizije koju je fakultet postavio. Najmanju prosječnu ocjenu su dali tvrdnji da Sveučilište uživa ugled među zaposlenicima.

Prihvata se hipoteza (*H7*) *da postoji pozitivna veza između ocjene intenziteta korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata i ocjene položaja studenata u kontekstu Bolonjskog procesa*. Prema tome, isto bi se moglo protumačiti da će ocjena položaja studenata na fakultetu ovisiti od ocjene djelatnika o intenzitetu korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata. Dakle, ako je intenzitet korištenja načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata bolji i zadovoljavajući, položaj i status studenata će biti bolji i obrnuto. Obrnutu vezu potvrđuje korelacija ranga jer Spearmanov koeficijent korelacije ranga pozitivan $r_s=0.72$. Dijagram rasipanja prikazuje približno linearno koreliranje postavljenih varijabli te da ocjene najviše koreliraju oko viših vrijednosti prema čemu se može zaključiti da su djelatnici višim ocjenama ocjenjivali intenzitet različitih korištenja načina ispitivanja i položaj studenata.

Više od 50% ispitanih jedinica smatra da je prolaznost studenata veća, dok približno 30% njih smatra da prolaznost nije veća. Oko 47% ispitanika smatra da su kriteriji nastavnika smanjeni i da bi izmjena nastavnih programa unaprijedila Bolonjski proces. Dobar dio ispitanika, približno

20% uopće ne zna kakvi su kriteriji prolaznosti. S obzirom na to da je dio ispitanika neodlučan i ne zna kakvi su kriteriji prolaznosti, a više od 50% njih smatra da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji nešto sniženi može se potvrditi hipoteza (H8) *da većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da je prolaznost na ispitima veća te da su kriteriji na ispitima sniženi.*

Ispitanici su zamoljeni da iskažu svoje slaganje s primjenom Bolonjskog procesa na Sveučilištu u Mostaru. Više od 86% ispitanika smatra da je Bolonjskim procesom ostvaren princip "student centered learning", dakle smatraju da se ostvario princip učenja koje je usmjereno na učenika. Razvidno je da skoro 70% ispitanika ne smatra da Bolonjski proces ugrožava njihovu znanstvenu aktivnost. Jednako tako više od 55% ispitanika smatra da nastava po Bolonjskom procesu nije zahtjevnija nego ranije, no isto tako više od 55% njih smatra da Bolonjski proces zahtijeva opsežniju administraciju. Više od 90% ispitanika smatra da se u nastavi intenzivno koriste informacijske tehnologije, dok više od 60% njih smatra da Bolonjski proces zahtijeva značajniju pripremu za nastavu. Više od 60% ispitanika smatra da se osjećaju mehanizmi kontrole. Sukladno tim podacima može se djelomično potvrditi hipoteza (H9) *da se većina djelatnika Sveučilišta u Mostaru slaže s tim da primjena Bolonjskog procesa zahtijeva veću pripremu nego ranije, opsežniju administraciju, stalnu uporabu tehnologije i veće mehanizme kontrole.*

LITERATURA

1. Arnautović, S. i suradnici, Zbornik radova sa međunarodnih okruglih stolova o implementaciji Bolonjskog procesa u Federaciji Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, voditelj projekta Predrag Mitrović, Mostar, 2010.
2. EQF, Akcijski plan za izradu i provedbu kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020., Sarajevo, 2013.
3. Europska komisija, Europska unija – Što je i što čini, Europska komisija - Glavna uprava za komunikaciju, Izdavačka služba i ciljane mjere informiranja, Bruxelles, Belgija, 2021.
4. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o historijatu bolonjskog procesa, Sa pregledom relevantnih dokumenata, Sarajevo, 2011.
5. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Sektor za visoko obrazovanje, Informacija o provedbi Bolonjskog procesa, Mostar, 2009.
6. Holt, J. C., Magna Carta, Cambridge, University Press, London, 1995.
7. Kukić, D., Sveučilište kao tvrđava, u: Filozofska istraživanja, 2013.
8. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 59/07
9. Stephen, Adam, Prema Evropskom prostoru visokog obrazovanja, Vodič dobre prakse za izradu nastavnih planova i programa, Jačanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini (SHE III), 2011.
10. Vijeće Europe, 7 osnovnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa, Zajednički projekat 2006.-2008., Jačanje visokog obrazovanja u BiH, 2008.
11. Zelenika, Ratko, Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, Rijeka, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1998.

POPIS TABLICA I GRAFIČKIH PRIKAZA

Popis tablica:

Tablica 1. Izračun jednadžbi	43
Tablica 2. Skewnes i Kurtosis	44
Tablica 3. Prosječne vrijednosti ocjene stanja na Sveučilištu	52
Tablica 4. Izračun jednadžbi	53
Tablica 5. Skewnes i Kurtosis	54

Popis grafičkih prikaza:

Grafički prikaz 1. Spol - studentska populacija	40
Grafički prikaz 2. Godina studija - studenti	41
Grafički prikaz 3. Fakultet - studenti	42
Grafički prikaz 4. Dijagram rasipanja	45
Grafički prikaz 5. Elementi Bolonjskog procesa - studenti	46
Grafički prikaz 6. Najčešće navedena očekivanja vezana uz Bolonjski proces - studenti	47
Grafički prikaz 7. Boravak na stranom sveučilištu - studenti	48
Grafički prikaz 8. Fakultet - djelatnici	49
Grafički prikaz 9. Radno mjesto - djelatnici	50
Grafički prikaz 10. Procjena mobilnosti studenata - djelatnici	51
Grafički prikaz 11. Ocjena stanja na Sveučilištu - djelatnici	52
Grafički prikaz 12. Dijagram rasipanja - djelatnici	55
Grafički prikaz 13. Kriterij prolaznosti - djelatnici	56
Grafički prikaz 14. Ocjena primjene Bolonjskog procesa na Sveučilištu - djelatnici	57
Grafički prikaz 15. Spol - djelatnici	58

PRILOZI

Anketni upitnik studente

Poštovani, lijepo Vas molimo da izdvojite nešto vremena i popunite ovaj anonimni upitnik koji je dio magistarskog rada na temu „Implementacija Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini – Sveučilište u Mostaru“. Molimo Vas da odgovorite na sva pitanja, kako bismo mogli što točnije ocijeniti stavove svih ispitanih osoba. Unaprijed zahvaljujemo na suradnji.

1. Fakultet: _____

2. Godina studija: 1 2 3 4 5

3. Dob: _____

4. Spol: Ž M

		nikako	vrlo malo	djelomično	Dovoljno	u potpunosti
5.	Koliko ste upoznati s prednostima i mogućnostima Bolonjskog procesa obrazovanja?	1	2	3	4	5
6.	Jeste li pročitali Bolonjsku deklaraciju?	1	2	3	4	5
7.	Jeste li pročitali ECTS vodič za nastavnike i studente?	1	2	3	4	5
8.	Jeste li zadovoljni razinom unaprjeđenja kvalitete studiranja uzrokovane Bolonjskim procesom?	1	2	3	4	5

9. Koje izvore informacija o Bolonjskom procesu najviše koristite?

a) referade na fakultetima

b) aktivnosti studentskih organizacija

c) državne institucije

d) nevladine organizacije

e) javni mediji

f) internet

g) neformalni razgovori

h) ostalo: _____

10. O kojim elementima Bolonjskog procesa želite znati više?

- a) mobilnost studenata (razmjena unutar i van BiH)
- b) studentska evaluacija nastave i nastavnika
- c) ECTS bodovanje
- d) uvođenje više predmeta

- e) veća dostupnost nastavnika izvan nastave
 - f) veća dostupnost i raznovrsni izvori za učenje
 - g) ostalo:
-

11. Kako biste se najradije informirali o Bolonjskom procesu?

- a) pisani materijal
 - b) javne prezentacije i tribine
 - c) okrugli stolovi
 - d) radio i TV emisije
 - e) studentski info kutak na fakultetu
 - f) ostalo:
-

12. Ocijenite u kolikoj su se mjeri dogodile navedene pozitivne promjene u kvaliteti studiranja na vašem Sveučilištu. (1-nikako; 2-jako slabo; 3-djelomično; 4-zadovoljavajuće; 5-u potpunosti)

-osuvremenjeni studijski programi, usporedivi s poznatim programima u svijetu	1	2	3	4	5
-mogućnost zadovoljavanja osobnih interesa uvođenjem više izbornih kolegija	1	2	3	4	5
-bolje informiranje o ciljevima, sadržaju i obvezama u okviru pojedinih kolegija	1	2	3	4	5
-veća dostupnost nastavnika izvan nastave i bolje komunikacija sa studentima	1	2	3	4	5
-lakša priprema ispita uvođenjem jednosemestralnih kolegija	1	2	3	4	5
-uvođenje kontinuiranog praćenja napredovanja u učenju	1	2	3	4	5
-učinkovitija organizacija nastave i ispitnih rokova	1	2	3	4	5
-uvođenje studentske evaluacije nastave i uporaba rezultata za planiranje poboljšanja	1	2	3	4	5
-češća primjena suvremenih pristupa u nastavi	1	2	3	4	5

13. Ocijenite u kolikoj su se mjeri realizirale očekivane pozitivne posljedice Bolonjskog procesa: (1-nikako; 2-jako slabo; 3-djelomično; 4-zadovoljavajuće; 5-u potpunosti)

povećanje dostupnosti studiranja za sve koji to žele temeljem njihovih sposobnosti	1	2	3	4	5
povećanje učinkovitosti studiranja	1	2	3	4	5
omogućavanje lakšeg zapošljavanja nakon diplomiranja	1	2	3	4	5
bolja pripremljenost diplomiranih studenata za uključivanje u posao	1	2	3	4	5
olakšavanje studentske razmjene sa stranim sveučilištima	1	2	3	4	5
omogućavanje lakšeg priznavanja naših diploma u inozemstvu radi nastavka studija ili zapošljavanja	1	2	3	4	5

nešto drugo:					
--------------	--	--	--	--	--

14. Najčešće navedena očekivanja vezana uz Bolonjski proces koja se nisu ispunila:
(zaokružiti tri odgovora)

- a) Dostupnost nastavnika izvan nastave i bolje komunikacija nastavnika sa studentima
- b) Studenti ne uče radi znanja već radi skupljanja bodova
- c) Nisu osuvremenjeni studiji
- d) Ocjenjivanje profesora je samo formalno, a ne služi planiranju poboljšanja
- e) Manja mogućnost biranja kolegija po vlastitom izboru
- f) Previše studenata na studijskim grupama
- g) Nema mobilnosti studenata unutar sveučilišta niti sa stranim sveučilištima
- h) Nisu jasno definirani programi niti ciljevi studija
- i) Upotreba suvremenih pomagala se nije povećala
- j) Neučinkovita organizacija rokova i nastave
- k) Preopterećenost studenata
- l) Nedostupnost različitih izvora za učenje
- m) Premalo vježbi, praktičnoga rada
- n) Nema rada u manjim grupama
- o) Nema kontinuiranog praćenja studenata tijekom semestra

15. Glavni uzroci neispunjavanja očekivanja vezanih uz Bolonjski proces su:
(zaokružiti tri odgovora)

- a) previše gradiva i previše modula
- b) loša organizacija Bolonjskog procesa, prebrzo uvođenje Bolonje
- c) neprilagođenost fakulteta Bolonjskom procesu
- d) manjak sredstava za dobru provedbu Bolonjskog procesa (manjak kadrova, prostori i uvjeti za rad)
- e) prevelik broj studenata na smjerovima
- f) premalo suradnje među profesorima
- g) slaba informiranost studenata
- h) nedostatak kreativnosti
- i) administracija, inertnost sustava
- j) ne postoji provjera kvalitete izvođenja studijskih programa koja će uključivati i sankcije

16. Jeste li zainteresirani za boravak na stranom sveučilištu:

- a) da, jesam
- b) ne, nisam
- c) ne razmišljam o tome

Hvala na suradnji.

Anketni upitnik za djelatnike

Poštovani, lijepo Vas molimo da izdvojite nešto vremena i popunite ovaj anonimni upitnik koji je dio magistarskog rada na temu „Implementacija Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini – Sveučilište u Mostaru“. Molimo Vas da odgovorite na sva pitanja, kako bismo mogli što točnije ocijeniti stavove svih ispitanih osoba. Unaprijed zahvaljujemo na suradnji.

1. Mjesto rada ispitanika

- a) Sveučilište
- b) Znanstveni institut
- c) Visoka škola ili veleučilište

2. Dob: _____

3. Spol: Ž M

4. Kategorija ispitanika

- a) profesor
- b) docent
- c) asistent
- d) predavač
- e) administrativno osoblje
- f) _____

5. Fakultet na kojem ispitanik radi

6. Ocijenite stanje na Sveučilištu u Mostaru (1-nikako, 2-vrlo malo, 3-djelomično, 4-dovoljno, 5-u potpunosti)

Fakultet na kojem radite vodi jasnu politiku.	1	2	3	4	5
Fakultet na kojem radite ima jasnu misiju i viziju.	1	2	3	4	5
Na Sveučilištu se poštuju akademske slobode.	1	2	3	4	5
Na Sveučilištu se vodi cjelovita i uravnotežena briga o zapošljavanju znanstvenih novaka.	1	2	3	4	5
Sveučilište uživa ugled među studentima.	1	2	3	4	5
Sveučilište uživa ugled u lokalnoj zajednici.	1	2	3	4	5
Sveučilište uživa ugled među zaposlenicima.	1	2	3	4	5

7. Ocijenite primjenu Bolonjskog procesa na Sveučilištu u Mostaru.

Bolonjskim procesom ostvaren je princip <i>student centered learning</i> .	da	ne	ne znam
Nastava po Bolonjskom procesu zahtjevnija je nego ranije.	da	ne	ne znam
Bolonjski proces zahtijeva značajniju pripremu za nastavu.	da	ne	ne znam
Bolonjski proces zahtijeva opsežniju administraciju.	da	ne	ne znam
Bolonjski proces ugrožava vašu znanstvenu aktivnost.	da	ne	ne znam
Mehanizam kontrole kvalitete „osjeća“ se na Sveučilištu.	da	ne	ne znam
U nastavi se intenzivno koristi informacijska tehnologija.	da	ne	ne znam
ECTS - bodovi su dobro odrađeni.	da	ne	ne znam

8. Ocijenite intenzitet korištenja različitih načina ispitivanja i ocjenjivanja studenata

Anketa-kviz	1	2	3	4	5
Seminari	1	2	3	4	5
Parcijalni ispiti (kolokviji)	1	2	3	4	5

Završni ispiti	1	2	3	4	5
Ostalo	1	2	3	4	5

9. Ocijenite kriterije i prolaznost studenata

Prolaznost studenata na ispitima je veća.	da	ne	ne znam
Kriteriji nastavnika na ispitima su smanjeni.	da	ne	ne znam
Izmjene nastavnih programa unaprijedile bi bolonjski proces.	da	ne	ne znam

10. Ocijenite položaj studenata u kontekstu Bolonjskog procesa

(1-nikako, 2-vrlo malo, 3-djelomično, 4-dovoljno,

5-u potpunosti)

Srednjoškolci dolaze studirati na Sveučilište pripremljeni.	1	2	3	4	5
Studenti su upoznati s Bolonjskim procesom.	1	2	3	4	5
Državna matura riješila bi probleme pri upisu na sveučilišta.	1	2	3	4	5
Studenti su motivirani za studiranje.	1	2	3	4	5
Studenti su osposobljeni za zapošljavanje nakon prvog stupnja (bakalaureata).	1	2	3	4	5
Studenti su osposobljeni za cjeloživotno učenje nakon prvog stupnja (bakalaureata).	1	2	3	4	5
Kako ste zadovoljni komunikacijom sa studentima?	1	2	3	4	5

11. Procijenite mobilnosti sudionika sveučilišnog obrazovanja

Mobilnost nastavnika na Sveučilištu	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost nenastavnog osoblja na Sveučilištu	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost znanstvenih novaka na Sveučilištu	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost studenata na Sveučilištu	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam

Mobilnost nastavnika na sastavnicama Sveučilišta	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost nenastavnog osoblja na sastavnicama Sveučilišta	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost znanstvenih novaka na sastavnicama Sveučilišta	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam
Mobilnost studenata na sastavnicama Sveučilišta	0-5%	5-10%	10-20%	više od 20%	ne znam

Hvala na suradnji.